

DİYADIN'IN KURULUŞU GELİŞMESİ VE FONKSİYONEL ÖZELLİKLERİ

The Foundation, Development And Functional Features Of Diyadin

Yard. Doç. Dr. Faruk KAYA *

Özet:

Bu makalede, daha önce detaylı bir araştırmanın yapılmadığı Diyadin'in, kuruluşundan günümüze gelişim dönemleri ile bugünkü fonksiyonel özellikleri ele alınmıştır Diyadin, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nde, Ağrı iline bağlı bir ilçenin yönetim merkezidir. Murat Nehri'nin doğu kıyısında yer alan Diyadin kalesi yerleşmenin ilk çekirdeğini oluşturur. Kuruluş tarihi oldukça eski olan Diyadin, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi ile tamamen Osmanlı topraklarına katılmıştır. İdari bakımdan 1744 yılından önce Van Beylerbeyliği'ne dahil edilen Beyazıt Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olan Diyadin, bu tarihte Beyazıt sancağının 4 kazası ile birlikte Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır

En son yapılan 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 13320 olan Diyadin'de iktisaden faal olan nüfusun % 73,2'si (1229 kişi) hizmet sektöründe, % 22,8'i (385 kişi) tarım kesiminde ve geri kalan % 4,0'ü (68 kişi) de sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Nüfusun % 78,2'si tarım dışı sektörlerde çalışıyor olsa da nüfus, fonksiyonlar, planlama, merkezîyet gücü, fizyonomik görünüm ve hayat tarzı gibi belirleyici kriterler dikkate alındığında, Diyadin, hizmet fonksiyonlarının önem kazandığı ve bazı şehîrsel fonksiyonların gelişme gösterdiği bir kasaba yerleşmesi niteliğindedir. Ülkemizin önemli kaplıca ve jeotermal potansiyeline sahip yerleşmelerinden biri olmasına rağmen, Diyadin, geçmişten günümüze fazla gelişme gösteremeyen küçük bir yerleşme olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyadin kalesi, Fonksiyonel özellikler, Kasaba,

* Ağrı Dağı Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, AĞRI.
fkaya1969@yahoo.com

Şehir,

Abstract

In this article, the development periods with today's functional features of Diyadin, on which there was no detailed research has been done yet, were taken into consideration. Diyadin, in the Upper Murat Part of Eastern Anatolian Region and it is an administrative center of a district in Ağrı Province. Diyadin castle which takes place in the East of River Murat, takes the first core of the settlement. Diyadin which has a long period foundation history joined the Ottomans with Yavuz Sultan Selim's Çaldıran Campaign, Diyadin, which belonged to Beyazıt Flag added to the lands of Van Principality before 1744, then added to Erzurum Grand Seignior with Beyazıt Flag's four districts.

According to the latest census hold in 2000, Diyadin with 13320 of population, the active population's 73.2 % (1229 people) is in the service sector, 22,8 % (385 people) in agriculture and the rest 4.0 % (68 people) is working in the industry sector. Although the 78,2 % of the population is working in the agriculture sector, Diyadin has the position of a town which the service sector gets importance when population, functions, planning, centralism power, physiognomic aspect and lifestyle are taken into consideration. Although it is one of the important hot spring and geothermal potential settlements, Diyadin is making its presence as a small settlement which can't show much development from history till today.

Keywords: Diyadin Castle, functional features, town, city.

1.GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat bölümünde yer alan ve oldukça eski bir yerleşme yeri olan Diyadin idari bakımdan Ağrı iline bağlı bir ilçe merkezidir. Ağrı ilinin güneydoğusunda yer alan Diyadin, yaklaşık 1274 km² lik yüzölçüme sahip bir ilçenin yönetim merkezidir. Diyadin ilçesi kuzeydoğuda Doğubeyazıt, güneydoğuda Çaldıran ve Muradiye, güneybatıda Erciş, batıda ise Taşlıçay ilçeleri ile komşudur. Ağrı şehrine 60 km uzaklıkta olan Diyadin kasabasının uluslararası D-80 ana karayolu güzergahına 7 km uzaklıkta kurulmuş olması gelişmesini önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir.

Coğrafi fonksiyonu itibarıyla kasaba özelliği gösteren Diyadin, aynı adı taşıyan ve tektonik kökenli bir çöküntü alanı olan ovanın doğu kesiminde yer almaktadır. Diyadin'de Murat Nehri'nin aktığı vadiler, lav platolarındaki düzlükler, yer yer görülen tepeler ve yüksek dağlar başlıca yeryüzü şekillerini oluşturur. İlçe toprakları genel olarak kuzeyden güneye doğru yükselmektedir. Yaklaşık 1800 m. civarında yükseltiye sahip olan depresyon sahası ile kenardaki dağlık sahalarda yükselti farkı yer yer 1000-1100 m.' ye ulaşmaktadır. Diyadin depresyonu, tektonik kökenli olması nedeniyle, jeotermal enerji potansiyeli açısından oldukça uygun şartlara sahiptir.

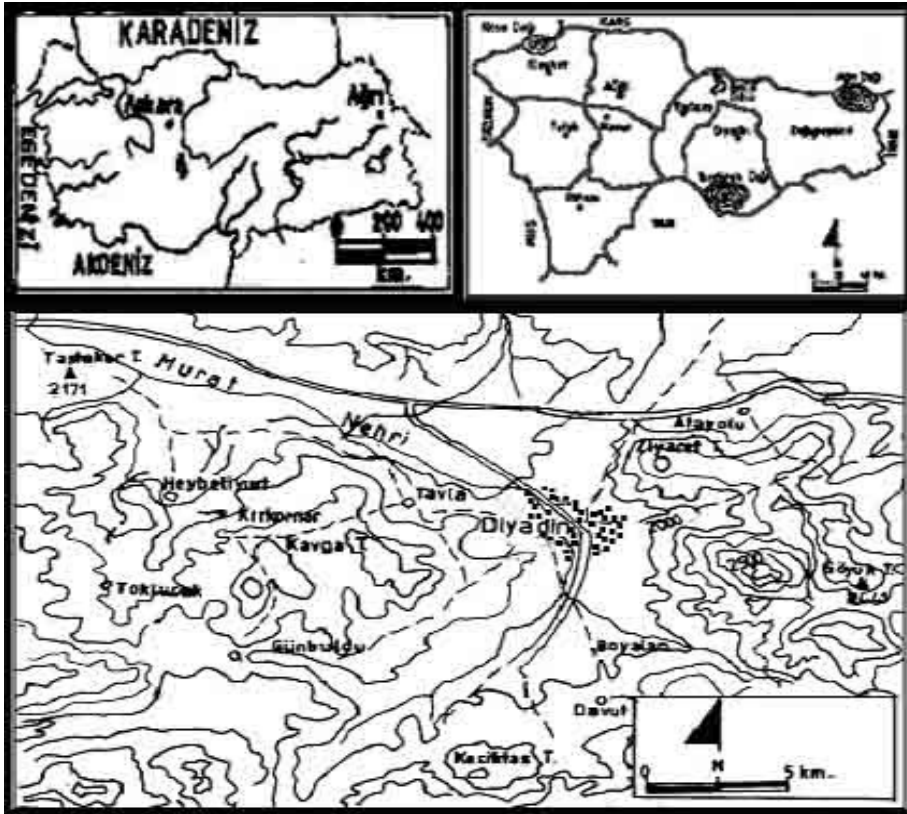
Geçim kaynaklarının sınırlı oluşu ile birlikte, bölgede son dönemlerde meydana gelen terör olayları nedeniyle, kademeli bir göçün yaşandığı Diyadin'de yaşayan nüfus, büyük ölçüde kırsal kökenlidir. Söz konusu olaylar, göç kabul eden bir merkezi, hem göç veren hem de göç kabul eden bir merkeze dönüştürmüştür. Bu olgunun doğal bir sonucu olarak, ilçe merkezinde yaşayan daha kültürlü ve şehirlilik niteliklerini taşıyan nüfus, büyük şehirlere göç etmektedir. Özellikle son yarım yüzyıl boyunca sürekli nüfus kaybeden kırsal alanlarımızın durumu, kan kaybeden ve henüz tedavisine başlanmamış olan bir hasta görünümündedir. Kırsal alanların modası geçmiş birer yaşam yerleri olduğu duygusunun güçlenmesi (Tunçdilek,1978;121), yöre insanının hemen pek çoğunda şehirlere göç etme isteğinin artması, hem şehirlere hem de kırsal alanlarda bazı sosyo-ekonomik problemlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde daha çok kırsal kesimden göçle gelen ve toplama olarak nitelendirilebilecek bir nüfus yapısına sahip olan Diyadin, nüfus ve fonksiyonel açıdan şehirleşme süreci içerisinde bulunmasına rağmen, sosyal ve ekonomik açıdan şehir vasfı kazanamamış tipik bir kasaba görünümündedir.

Kurulduğu günden beri idari bir fonksiyona sahip olan Diyadin, Ağrı ilinde alan bakımından Doğubayazıt (2383 km²), Eleşkirt (1559 km²), Ağrı merkez ilçe (1481 km²) ve Patnos (1421 km²)' dan sonra beşinci en büyük ilçenin yönetim merkezidir. Nüfus bakımında da Ağrı merkez ilçe (103 797), Doğubayazıt (89 171), Patnos (85 698) ve Eleşkirt (41 748)'ten sonra beşinci sırayı alan Diyadin, kendisine bağlı 59 köy ve 69

Diyadin'ın Kuruluşu Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri

köyden küçük yerleşmede yaşayan 40.768 nüfusa bağlı olarak, merkezilik özelliği güçlenen ve fonksiyonel bakımdan hizmet sektörünün gelişmiş olmasıyla dikkati çekmektedir.

Bu makalede, zengin potansiyel kaynaklarına rağmen sosyoekonomik açıdan istenen düzeyde gelişme gösterememiş Diyadin'ın kuruluşu, gelişmesi ve fonksiyonel özelliklerinin nispeten detaylı bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle Diyadin'ın konumu, tarihi gelişimi, kuruluş yeri özellikleri ve nüfusu ile fonksiyonel özellikleri değerlendirilerek, fonksiyonel sınıflandırmadaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Harita 1. Diyadin'in Lokasyon Haritası

2. Diyadin'in Kuruluş ve Gelişmesi

Diyadin'in şimdiki yerleşme durumu, oldukça gerilere giden bir gelişimin sonucunu yansıtır. Diyadin'in tarihi, bir parçası olduğu Anadolu'nun tarihi kadar eskidir. Orta Asya'dan ve İran'dan gelen kalabalık kitlelerin batıya geçmesini kolaylaştıran

yollardan en önemlisinin Ağrı il sınırları içinde bulunması, Ağrı ve çevresinin her devirde tarihi, stratejik bir konuma sahip olmasına neden olmuştur. Doğubayazıt Kalesi önlerinden, batı yönüne doğru ilerleyen bu ünlü ticaret yolu, Diyadin – Taşlıçay – Ağrı – Eleşkirt - Tahir Geçidi – Horasan – Hasankale – Erzurum - Erzincan üzerinden Orta Anadolu içlerine, ya da Erzurum üzerinden Trabzon limanına ulaşmaktadır (Belli,2004;77).

Anadolu'nun en eski yerleşme bölgelerinden birisi olan, çalışma sahasının ilk yerleşik toplumu, Hititlilerin bölgede güçlerini kaybetmesi ile Orta Asya'dan gelip M.Ö. 1340-1200'de Azerbaycan ile Doğu Anadolu Bölgesi'ne yerleştikleri sanılan Hurri'ler olarak kabul edilir (Kırzioğlu,1953;40-48). İran ve Türkiye arasında eskiden beri önemli bir geçiş noktası olan Doğubayazıt ile aynı tarihi yaşayan Diyadin; Urartu, Kimmer, İskit, Med, Pers, Part, Sasani, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Moğol, Harzem, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi, Osmanlı ve Rus hakimiyetinde yaşadı (Konukçu,2004;129). M.Ö. XV asırda Diyadin ve çevresi, Hurri-Mittani Krallığının doğu kanadını teşkil eden bir yer olup, Urartu Krallığı hakimiyetinde bulunmaktaydı. Urartular yörede egemen oldukları dört yüz yıl boyunca merkezi Van olan büyük bir uygarlık kurmuşlardır (Günaltay, 1946;325).

Bugün olduğu gibi, geçmişte de iklim, su, toprak, ulaşım ve savunma durumu yerleşim alanlarının seçiminde birinci derecede etkili olmuştur (Özçağlar, 1994;220). Diyadin'in ilk kuruluş yerinin seçiminde savunma ve su (Murat Nehri'nin varlığı) öncelik kazanmıştır. Nitekim Diyadin'in ilk kuruluş yerinin şu anki yerleşim merkezinin güneybatısında yer alan Diyadin Kalesi olduğu tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Diyadin kalesi ile ilgili şunları yazmıştır. Diyadin kalesinin 1 cami, 600 toprak örtülü evi, 1 hanı, 1 hamamı ve 40-50 dükkanı vardır. Diyadin kalesi yapılış tarzı, kullanılan malzeme ve işçilik yönünden Urartu yapılarına benzemektedir. Zaman içinde tahrip edilmiş olan kale Arsaklı, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı dönemlerinde onarılmış ve yönetim (Alpaslan,1995;278) merkezi olarak kullanılmıştır. Osmanlı-Rus savaşları sırasında zarar gören kale özellikle Ermeni çeteleri tarafından tahrip edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise korunmaya alınmadığı için yöre halkı surları ve binaların duvarlarını söküp, buradan elde ettikleri malzemeyi konut yapımında kullanmıştır.

Çalışma sahasındaki yerleşmelerin kuruluşunda çok çeşitli faktörler rol oynasa da, özellikle Diyadin yöresinde fazla engebeli olmayan yaylaların; zengin su kaynakları ve gürlü otlaklara sahip olması, yerleşmelerin kurulmasındaki önemli etkenlerden bir diğeri olarak kabul edilebilir. Su kaynakları ve otu bol olan bu yaylalar, Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı kültürlerinin gelişmesinde en önemli etmeni oluşturduğundan, bölge Tunç Çağı ve özellikle Erken Demir Çağı'na ait kale ve nekropollerle (mezarlıklar) kaplıdır (Belli-Konyar,2003;6).

BELLİ tarafından yapılan araştırmalarda, Urartu krallığı döneminde Doğubayazıt bölgesi ve çevresinde tespit edilen kalelerin bir kısmının Tunç ve Erken Demir Çağı'na, çok büyük bir kısmının da M.Ö. 7. yüzyıla ait olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sahasını oluşturan Diyadin ilçesi sınırları içinde yer alan Kurt Kalesi M.Ö. 7. yüzyıl kalelerine benzetilmektedir. Bu küçük kalenin, Kurt Göleti' nin bakım ve onarım işlerini düzenleyen ve çevrede on binlerce küçükbaş hayvanın güvenliğini sağlayan bir yönetim merkezi olduğu, bu nedenle de kale ve göletin M.Ö. 7. yüzyılda yapıldığı belirtilmektedir. Tendürek Dağı'nın kuzey uzantısı üzerinde bulunan Kurt Göleti Diyadin'e bağlı Atadam Köyü'nün 2 km kuzeyinde yer almaktadır. (Belli,2004; 79-87).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde zengin su kaynaklarına sahip şimdilik iki dağ bulunmaktadır. Bunlardan biri Van Ovası'nın doğusundaki Erek Dağı, diğeri de Tendürek Dağı'dır. Diyadin ilçesi sınırları içinde yer alan Tendürek Dağı ve çevresinde BELLİ tarafından Urartu döneminde yapıldığı belirlenen dört baraj ve bir gölet tespit edilmiştir. Diyadin ilçe merkezinin 12 km güneydoğusunda bulunan Reşan Barajı, Hacıhalit köyünün 1.5 km doğusunda bulunmaktadır. Deniz seviyesinden 2245 m. yükseklikte yer alan Reşan Gölü, diğer Urartu barajları gibi dağların zirvesindeki bir çöküntü alanı içinde bulunmaktadır (Belli,2004;105-111). Fazla büyük olmayan gölün çok büyük bir kısmı günümüzde sazlarla kaplıdır.

Diyadin ilçe merkezinin 14 km güneyinde yer alan Sünnet Nebi Barajı ise, Reşan Barajı'nın 4,5 km. güneybatısında bulunmaktadır. Hacıhalit köyünün 3,5 km güneybatısında ve volkanik Aladağ ve Tendürek dağlarının kuzey eteğinde bulunan Sünnet Nebi barajı, ulaşılması oldukça zor olan bugünkü anayolların dışındadır. Sünnet Nebi Barajının 3,5-4 km. batısında yer alan Aşağı Kom Barajı, deniz seviyesinden 2300 m. yükseklikte olup, ana yollara uzak, ulaşılması oldukça zor olan bir konumdadır. Aşağı Kom barajının yaklaşık 1,5 km kuzeyinde yer alan ve deniz seviyesinden 2380 m. yükseklikte yer alan yukarı Kom Barajı da tıpkı Aşağı Kom Barajı gibi volkanik Tendürek Dağı'nın (3298 m.) kuzey eteğinde bulunmaktadır. Baraj duvarının hemen güneyinde yer alan sivil yerleşime ait konut kalıntısından dolayı, halk burasını ev anlamına gelen "kom" olarak isimlendirmektedir (Belli,2004;105-111).

Erken Demir Çağı'na ait kalelerin eteklerinde yer alan ve halk tarafından kaçak olarak kazılan mezarların mimarisi, Urartu öncesi mezar mimarisi ve ölü gömme geleneklerini büyük ölçüde aydınlatmıştır. M.Ö.7. yüzyıl kalelerinin büyük bir kısmının, yakınlarında yer alan baraj, gölet ve sulama kanallarının bakım ve onarım işlerini düzenlemek ve güvenliğini sağlamak amacıyla kuruldukları anlaşılmaktadır. Doğu Anadolu'nun diğer yöreleri gibi, Diyadin yöresi de Urartu krallığı döneminde sulamaya dayalı modern tarıma geçmiştir (Belli,2004;87).

M.Ö.7. Yüzyılın sonlarında Urartu Krallığı'nın kuzeyden ve doğudan bir çekirge sürüsü gibi gelen İskitler tarafından yıkılmasından sonra, bu bölgedeki Urartu kale ve yerleşim merkezlerinin Pers egemenliğine kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bölgede ana yolların dışında kalan sarp ve engebeli Tendürek, Aladağ ve Ağrı Dağı gibi yüksek dağlar, küçük toplulukların çok önemli bir siyasi güç olmadan varlıklarını sürdürmelerine imkan sağlamıştır. (Belli, 2004; 88)

Bölge, M.S. 1. yüzyılda Roma hakimiyetine geçmiştir. Bu yüzyılda yeniden başlayan ve 200 yıl devam eden Roma-İran mücadelesine sahne olan Doğu Anadolu, 387 yılında iki devlet arasında taksim edildi. Roma hakimiyetinde kalan yerler, Doğu Roma (Bizans) imparatorluğuna intikal etti. Bizans devrinin başlamasından itibaren, Doğu Anadolu yine Sasaniler ile devam eden mücadelelere sahne oldu (Streck, 316-317). İslâm ordularının Ağrı ve çevresi ile ilgilenmeleri Hz. Ömer devrine rastlamaktadır. Arap orduları Suriye'yi ve İran'ı mağlup ettikten sonra da bölgeye sık sık akınlarda bulunmuşlardır (Lammens, 51-66). Bu bölgenin fethi ancak Hz. Osman'ın hilafeti zamanında (645-646 tarihlerinde) mümkün olmuştur (Leydella; 240- 248 / Yınanç, 1954; 19).

Tuğrul Beyin komutanları olan, İbrahim Yınal ve Kutalmış Bey büyük kuvvetlerle 1040 yılında Bizans topraklarına girerek Ağrı ve çevresini de Selçuklu hakimiyeti altına aldıkları bilinmektedir (Turan, 1963; 76). Diyadin ve çevresi 1071 Malazgirt zaferinin ardından Selçuklu Devleti'nin sınırları içinde kaldı. Orta Asya ve Horasan'dan gelen birçok Türk boy ve aşiretinin ilk yerleşme yeri olan Ağrı yöresi, daha sonra İlhanlı, Celayirli, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen devletlerinin yönetiminde kaldı. Bölge 1502-1514 yılları arasında İran Safevîleri'nin eline geçti.

Diyadin adının menşei hakkındaki bilgileri Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Evliya Çelebi, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Ziyaeddin'in burada bir kale yaptırdığını ve kaleye kendi adını verdiğini belirtmektedir. Ziyaeddin isminin zaman içinde halk dilinde değişikliğe uğrayarak Diyadin'e dönüştüğü de Seyahatname de yer almaktadır. KONUKÇU 'da Mehmet Hurşidin Seyhatname-i Hudud adlı eserinden naklen, XVII. yüzyılda Kasr-ı Şirin sözleşmesiyle Türkiye'de kalan Bayezid sancağına bağlı merkezlerin adlarını zikrederken, Diyadin kazası için Ziyâ ed-din (Konukçu, 2004; 130-131) adını kullanmaktadır. Bu açıklamalara göre, bugünkü Diyadin adının, Ziyâ ed-din' den dönüşerek ortaya çıktığı söylenebilir.

Ağrı ve çevresinin, XI. yüzyıla kadar Bizanslılar, Türkler ve Müslüman Araplar arasında birçok defa el değiştirdiği biliniyor. Ağrı'nın tamamen Türk-İslâm karakteri kazanması ise XI. yüzyılın başlarına rastlar. Ağrı toprakları, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi ile tamamen Osmanlı topraklarına katılmıştır (Tekindağ, 1968; 57). İdari

bakımdan 1744 yılından önce Van Beylerbeyliğine dahil edilen Beyazıt Sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Diyadin, bu tarihte Beyazıt sancağının 4 kazası ile birlikte Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır.

Osmanlılar döneminde oluşturulmuş salnamelerde bölgedeki yerleşmeler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Nitekim 1871 (H.1288) tarihli Erzurum Vilayeti Salnamesine göre, Beyazıt sancağına bağlı Diyadin kazasında 2 kilise, 1 cami ve 220 hane bulunmaktaydı. Yine 1872 (H. 1289) tarihli Salname-i Umumiye ye göre, Diyadin kazasında 91 köy, 850 hane, 1900 (H.1296) tarihli salnameye göre de; 6002 erkek ve 5482 kadın nüfusa sahip olan Diyadin kazasında 3 nahiye, 93 köy ve 1827 hane bulunmakta idi. Söz konusu salnameye göre Diyadin kazasında; bayındırlık yapıları olarak bir hükümet konağı, iki cami, iki medrese, bir türbe, dört sübyan mektebi, bir kilise, beş han, otuz dükkan, yedi çeşme, iki köprü, yirmi beş değirmen, dört kaplıca ve yüz tarla bulunmaktaydı.

Aynı tarihlerde bölgeye gelen Fransız seyyahı Vital Cuinett, (1891-1892) Diyadin'in Beyazıt sancağına bağlı 11228 nüfuslu bir kaza merkezi olduğunu ve kazanın; bir medresesi, dört ilkokulu, iki camisi, üç kilisesi ve bir manastır'ının bulunduğunu kaydetmektedir.

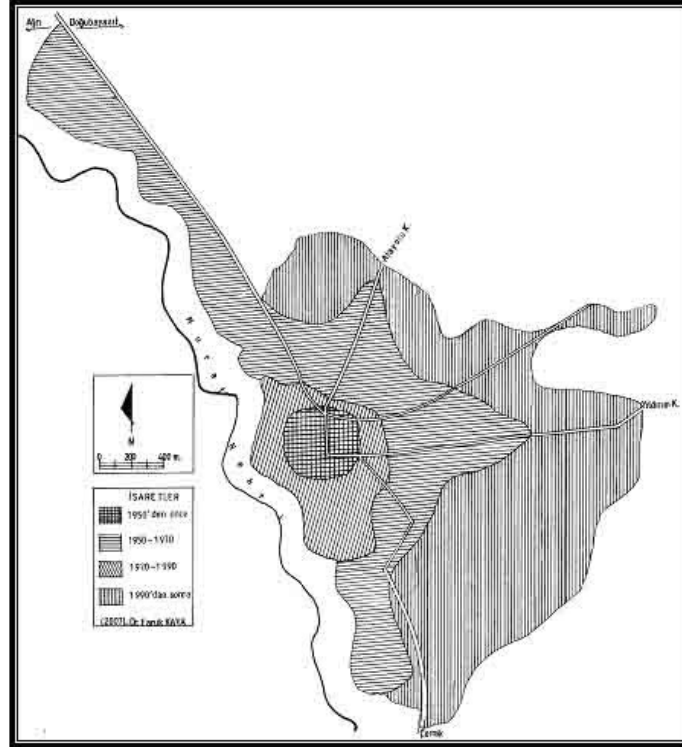
Osmanlı Rus savaşları sırasında Diyadin; 1828, 1854-1856, 1877-1878 ve 1914-1918 yıllarında Rus işgaline uğramıştır. Ruslar ve özellikle onlarla birlikte hareket eden Ermeni çeteleri bu işgal dönemlerinde Diyadin'i yakıp yıkmış ve sivil halkı unutulmaz zulüm ve işkencelere maruz bırakmışlardır. Diyadin 14 Nisan 1918'de düşman işgalinden kurtulmuştur. Cumhuriyetten önce Diyadin, Erzurum vilayetinin Bayazıt sancağına bağlı bir kaza idi. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1924'de) bütün sancaklar vilayete (il) dönüştürülünce, Bayazıt Sancağı da Bayazıt vilayeti'ne dönüşmüştü. Ancak il merkezi 1927 yılında konum olarak daha uygun olan Karaköse'ye nakledildi, Diyadin ilçesi de Ağrı (Karaköse) iline bağlandı.

3. Diyadin Kasabası'nda Yatayda ve Dikeyde Meydana Gelen Gelişmeler

Diyadin'in ilk çekirdeğini oluşturan Diyadin kalesi özellikle Osmanlı Rus savaşları sonucu bölgeyi işgal eden Rus ve Ermeniler tarafından tahrip edildiği için günümüzde harabe durumdadır. Diyadin, Cumhuriyet döneminde, günümüzde herhangi bir yerleşme ünitesinin bulunmadığı kale çevresinde gelişmeye başlamıştır. İlk yerleşme, İsağa mahallesinde mezarlığın kuzeyindeki bölgede oluşmuş ve 1950 yılına kadar yerleşmenin gelişimi, büyük ölçüde bu mahallenin çevresinde gerçekleşmiştir (Harita 2). Bu çekirdek yapı 1950-1970 yılları arasında açılan yollara koşut olarak gelişmiş, kuzey ve kuzeybatıya,

Göl mahallesine doğru genişlemiştir. Gelişim alanları İsağa mahallesi merkezli olmak üzere, Göl mahallesine doğru gerçekleşmiştir. Diyadin'de 1969 yılında Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nun açılması ile birlikte doğu yönlü bir yatay gelişme meydana gelmeye başlamıştır.

Nüfus artışına bağlı olarak yatay yöndeki gelişmenin 1970-1990 yılları arasında artarak devam ettiği dikkati çekmektedir (Harita 2). Söz konusu dönemde Murat Nehri boyunca kuzeybatı-güneybatı yönlü yatay gelişme hız kazanmış ve Murat mahallesi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yatay yöndeki gelişme özellikle Diyadin'i E-80 karayoluna bağlayan yol ile Murat Nehri arasında kalan sahada hızla devam etmiş ve 1975 yılında meydana gelen depremden sonra yapılan (240 adet tek katlı ev) afet evleri ile en son sınırına ulaşmıştır. Murat mahallesinin kuzeybatısında inşa edilen 240 konuta depremden zarar gören Kotancı köyü sakinleri, İsağa mahallesinin güneyinde yapılan 30 konutluk afet evlerine de başka köylerde meydana gelen sel ve heyelanlar sonrası, evsiz kalan afetzedeler getirilip yerleştirilmiştir.

Harita 2. Diyadin'in Yatayda Gelişimi

Güneybatı yönlü yatay gelişme 1970-1990 döneminde Murat Nehri ile kaplıcalara giden yol çevresinde devam etmiş ve gelişmesini sürdürmüştür. Söz konusu dönemde 1969'da açılan Yatılı ilköğretim Bölge okuluna doğru meydana gelen yatay yöndeki gelişme doğu ve kuzeydoğuya doğru da devam etmiştir.

Yatay yönlü gelişme 1990'dan sonra güneydoğu ve doğuya doğru meydana gelmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak 1990'lı yıllarda Ketenpınar mahallesi ortaya çıkmış ve Diyadin'in en kalabalık nüfusuna sahip mahallesi olmuştur. Diyadin'de yerleşmenin yatay yönde hızlı bir şekilde genişlemesine bağlı olarak bazı idari düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim 2006 yılı sonunda yapılan idari düzenlemeyle dört olan mahalle sayısı yediye çıkarılmıştır. Bu tarihte Diyadin'in alan ve nüfus bakımından büyük olan üç mahallesi (Ketenpınar-Fatih, Murat-14 Nisan ve Göl-Atatürk) ikişer kısma ayrılmıştır.

Diyadin'in belediye yönetim bölgesi yüzölçümü 1039 ha kadar olup, bunun 362 hektarı yerleşik alanlardan oluşmaktadır. Diyadin'in kasaba merkezini büyük ölçüde Göl ve nispeten de İsağa ile Murat mahalleleri oluşturur. Söz konusu mahallelerin, İnönü, Cumhuriyet, Fatih ve Kaplıca Yolu caddelerinin çevresi dışında kalan alanları ile, Ketenpınar mahallesinin tamamı tipik birer kırsal yerleşme düzenine sahiptirler. Diyadin'in yerleşim alanı özellikle son 30-35 yıllık dönemde büyük bir genişleme göstermiştir. Yerleşim alanı Murat Nehrine paralel olarak kabaca kuzeybatı-güneybatı doğrultusunda 4.3 km, batı-doğu doğrultusunda ise 2.4 km ye ulaşmıştır. Diyadin'in merkezi kesimlerinde binalar genellikle bitişik tarzda, kenar kesimlerinde ise konut yoğunluğu azalmaya başlamakta ve dağınık dokulu bir yerleşme düzeni dikkati çekmektedir.

Diyadin'in yerleşim planının şekillenmesinde doğal çevrenin etkili olduğu gözlenmektedir. Diyadin'in iş ve ticaret merkezini oluşturan Cumhuriyet ve Fatih caddeleri topografik yapıya uygun olarak kuzeybatı-güneydoğu ve doğu batı doğrultusunda uzanmaktadır. Diyadin'in ilk imar planı 1957 yılında, ikinci imar planı ise 1973 yılında yapılmıştır. Diyadin'in 1973 yılında onaylanmış imar planı olmasına rağmen, bugüne dek hiçbir ruhsat verilmemiş, başka bir anlatımla imar planı uygulanamamıştır. Son dönemde artan nüfus miktarı ve gelişen fonksiyonel özelliklerine rağmen, planlı bir gelişme gösteremeyen Diyadin ilçe merkezi, geneli itibarıyla bir şehir görünümü kazanamamıştır.

Diyadin'de dikey yöndeki gelişmenin, yatay büyümeye paralel olarak geliştiği söylenemez. Aksine dikey yöndeki gelişmenin çok yavaş bir seyir gösterdiği söylenebilir. Kasaba'da konutların büyük bir çoğunluğu tek katlı olarak inşa edilmektedir (Fotoğraf 1-2). Konutların % 90'ı (yaklaşık 1951 konut) tek katlı olup bu konutların büyük bir çoğunluğu ahır, samanlık, mutfak, tuvalet vb eklentilerle iç içe olan yapılardan oluşmaktadır. Tek katlı konutların yaklaşık % 92'sinde mutfak, banyo ve tuvalet konutun içinde değil, eklenti olarak konuta genellikle bitişik olarak inşa edilmiştir. Banyo çoğu konutta ayrı bir bölme olarak bulunmamaktadır. Eski dokulu tek katlı konutların çoğu bahçeli evler formunda inşa

edilmişlerdir. Afet konutları dışındaki evlerin büyük bir çoğunluğunun çatısı düz çatı şeklinde olup toprakla örtülmüştür. Bu konutların yapı malzemesi ise genel olarak taş, toprak, briket ve kerpiçtir(Fotoğraf 1-2).

Fotoğraf 1. Düz çatı şeklinde olup toprak Örtülü konutlardan oluşan Diyarbakir'den bir kış manzarası

Fotoğraf 2: Ahır ve samanlık gibi eklentileriyle geleneksel köy konutlarını andıran ve genelde tek katlı evlerden oluşan Ketenpınar mahallesi konutlarından bir görünüm.

Konutların % 10'luk kısmını (216 daire) oluşturan iki ve daha fazla katlı binalar ise genellikle resmi kuruluşlara ait lojmanlardan oluşmaktadır. Son dönemlerde sayısı nispeten artmaya başlayan iki ve daha fazla katlı binaların yapımında, modern yapı gereçleri kullanılmaktadır. Ayrıca ilçedeki tüm resmi kurumlar ve bunlara ait lojmanlar ile kalorifer döşenmiş özel konutlar jeotermal enerji ile ısıtılmaktadır.

4. Diyarbakir'de Nüfus Gelişimi ve Özellikleri

4. I. Nüfus Gelişimi:

Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927'de Diyarbakir ilçe merkezinde 733 kişilik bir nüfus bulunmaktaydı.. Son genel nüfus sayımının yapıldığı 2000 yılında ise nüfus miktarı, 1927 nüfus sayımına göre 12587 kişi artarak, 13320 kişiye yükselmişti. Aradan geçen 73 yıl içerisinde, çok hızlı bir büyüme gösterdiği anlaşılan ilçe merkezi nüfusunun, 73 yıllık artışı da yaklaşık % 1817 oranında gerçekleşmişti.

Diyarbakir'in nüfusu, 1927-2000 dönemleri içinde yapılan tüm nüfus sayımlarında sürekli olarak artış göstermesine rağmen, bu artışın hemen bütün sayım devrelerinde çok farklı değerlerde gerçekleştiği dikkati çekmektedir (Tablo 1). Nitekim nüfus artış oranı,

1935 ve 1940 sayım dönemlerinde belirgin bir artış göstermesine rağmen, 1945'te aynı oranda bir artış sağlanamamıştı. Bir önceki döneme göre bu dönemde nüfus artış oranının düşük olmasında, kuşkusuz II. Dünya savaşı yıllarında yetişkin erkek nüfusun silah altında tutulması, doğumların nispeten düşük olduğu 1. Dünya savaşı yıllarında doğanların, bu dönemde doğurganlık yaşlarında olmaları ve muhtemelen ölüm oranlarının artması gibi faktörler etkili olmuştur. Yine nüfus artış oranındaki belirgin değişimler 1950, 1955, 1960,1965 ve 1970 sayımlarında da devam etmiştir. Nüfus artış oranı 1970'te gelişim sürecinin en yüksek değerine (% 40,6) ulaşmıştır. Belirgin olarak gözlenen bu nüfus artış hızında 1969 yılında açılan (ilkokul kısmı) Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nun etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Diyadin'in Sayım Yıllarına Göre Nüfusu (1927-2000)

Sayım Yılı	Nüfus Miktarı	Artış Oranı %	Sayım Yılı	Nüfus Miktarı	Artış Oranı %
1927	733	-	1965	2934	29,3
1935	893	21,8	1970	4127	40,6
1940	1110	24,3	1975	5094	23,4
1945	1235	11,2	1980	6011	18,0
1950	1553	25,7	1985	7494	24,6
1955	1777	14,4	1990	9569	27,6
1960	2269	27,6	2000	13320	39,1

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları (1927-2000).

Diyadin'in nüfusu, 1975 ve 1980'de nispeten düşük bir oranda artış göstermiş, 1985,1990 ve 2000 genel nüfus sayım dönemlerinde ise yeniden yükselişe geçerek istikrarlı bir şekilde artmaya devam etmiş ve 2000 genel nüfus sayımında 13320 kişiye ulaşmıştır. Nüfus artış ve azalışında sosyal ve ekonomik nedenlere dayalı göçlerin (Özav,2002;54-55) önemli bir etkisi vardır. Belirtilen devrelerde bölge genelinde devam eden terör olayları nedeniyle, araştırma sahasında kısmen kademeli bir göç olayının yaşandığı söylenebilir. Terör olayları sonucu kırsal kesimden Diyadin ilçe merkezine doğru yoğun bir göç hareketi yaşanırken, Diyadin ilçe merkezinden de batı illerine doğru, aynı yoğunlukta bir göç hareketinin meydana geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca bazı coğrafyacılar tarafından kabul edilen 10 000 nüfus kriterine göre (Tümertekin 1973;1- Doğanay, 1997;421 - Emiroğlu,1975;127-128) Diyadin ilçe merkezi, ilk defa nüfus kriteri bakımından 2000'genel nüfus sayım sonuçlarına göre şehir niteliği kazanmıştır. Ancak nüfus miktarı, bir yerleşmenin şehir kabul edilmesinde güvenilen ve tek kriter değildir. Çünkü, bir şehre niteliğini veren unsur zaman içinde akıp giden, çeşitli faaliyetler ve bu faaliyetlerin verimi olan fonksiyonlarıdır.

4.II. Nüfusun Mahallelere Dağılışı ve Yoğunluğu

Ağrı İl Sağlık Müdürlüğü Bilgi İşlem ve İstatistik Şubesi 2006 yılı verilerine göre Diyadin'de nüfusun büyük bir kısmı (%59.5) Ketenpınar ve Göl mahallelerinde yer almaktadır. Nüfus bakımından Diyadin'in en büyük mahallesi olan 4361 nüfuslu Ketenpınar mahallesini, 4138 nüfuslu Göl mahallesi takip etmektedir. Diyadin'in ilk çekirdeğini oluşturan İsağa mahallesi ise 1871 kişilik nüfusuyla son sırada gelmektedir. İsağa mahallesi ilk mahalle olmasına rağmen, burada nüfus artışının diğer mahallelere mukayeseyle daha az arttığı söylenebilir. Diyadin'de ticaret, yönetim, eğitim ve sağlık fonksiyonlarının yoğunlaştığı İsağa mahallesinde nüfus daha az artış gösterirken, özellikle kırsal kesimden gelen göçlerle, sonradan oluşmuş kenar mahallelerin nüfusları, daha hızlı bir artış göstermiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Diyadin'de Nüfusun Mahallelere Dağılışı ve Yoğunluğu (2006)

Mahallenin Adı*	Alan(Ha)	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Yoğunluğu (Kişi/Ha)
Ketenpınar	123.0	4361	30.5	35.5
Göl	119.5	4138	29.0	34.6
Murat	69.2	3899	27.3	56.3
İsağa	50.3	1871	13.2	37.1
Toplam/Ortalama	362.0	14269	100.0	40.9

Kaynak: Ağrı İli Sağlık Müdürlüğü Bilgi İşlem ve İstatistik Şubesi,2006 ve Diyadin İmar Planı Araştırma Raporu, 2000.

*Diyadin'de Mahalle sayıları 2006 yılının sonunda yeniden belirlenmiş (Ketenpınar - Fatih, Göl - Atatürk, Murat-14 Nisan mahalleleri şeklinde bölünmüş, İsağa mahallesi ise bölünmemiş) ve mahalle sayısı yediye çıkmıştır. Ancak yeni mahallelerle ilgili imar planı ve nüfus verileri olmadığından değerlendirmeler dört mahalle üzerinden yapılmıştır.

Diyadin'de 2006 yılı nüfus yoğunluğunun mahallelere göre dağılışı incelendiğinde ise, Murat mahallesi dışındaki üç mahallede nüfus yoğunluklarının yakın değerler gösterdiği dikkati çekmektedir. Diyadin'in en yoğun nüfuslu mahallesi Murat mahallesi olup, bir hektar alana 56.3 kişi düşmektedir. İsağa ve Göl mahallelerinden sonra Diyadin'in üçüncü mahallesi olarak kurulan ve yaklaşık 585 haneden oluşan Murat mahallesi, Murat nehrinin güneyden yerleşmeyi sınırlandırması nedeniyle kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu dar bir alanda (69.2 ha) gelişme göstermiştir. Nüfus yoğunluğunun fazla olmasında etkili olan bir diğer faktörde, 1975 ilçede meydana gelen deprem sonrası, evsiz kalan kotancı köyü sakinlerinin, bu mahallede inşa edilen 240 konuta yerleştirilmesi olmuştur.

4.III.Nüfusun Sosyal ve Kültürel Nitelikleri

4.III.a.Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı.

Diyadin'in nüfus yapısı incelendiğinde, hemen her devrede belirgin bir erkek nüfus fazlalığı olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 3). Değişken bir seyir izlemekle birlikte

Diyadin ilçe merkezi nüfusunda, 1935-2000 devrelerinde 1000 kadın başına düşen erkek nüfus, hep yüksek kalmış ve 1050 ile 1250 düzeyleri arasında değişiklik göstermiştir. Örneğin 1935 yılında,1000 kadın başına düşen erkek sayısı 1250'dir. Bu tarihten beş yıl sonra, yani 1940 sayımında ise kadın nüfus lehine bir artış meydana gelmiş ve oran yaklaşık olarak 1000 kadın başına 1050 erkek olarak değişmiştir.

Tablo 3. Diyadin'de Nüfusun Belirli Dönemlerde Cinsiyete Göre Dağılışı

Sayım Yılı	Erkek	Kadın	Toplam	Sayım Yılı	Erkek	Kadın	Toplam
1935	495	398	893	1980	3222	2786	6011
1940	568	542	1110	2000	6820	6500	13320
1960	1174	1095	2269	2006	7490	6775	14269

Kaynak: 1935-2000 DIE Genel Nüfus Sayımları (1935-2000), 2006 yılı için ise Ağrı İli Sağlık Müdürlüğü Bilgi İşlem ve İstatistiklerinden yararlanılmıştır.

Diyadin ilçe merkezindeki erkek nüfus fazlalığı 2000 genel nüfus sayım döneminde kısmen azalmakla birlikte, bütün sayım dönemlerinde olduğu gibi kadın nüfusa karşı olan üstünlüğünü sürdürmüştür. Nitekim 2000 yılında 1000 kadın başına, 1053 erkek, 2006 yılında ise 1000 kadına 1105 erkek düşmekteydi. Göç veren yörelerden biri olan Diyadin ilçe merkezindeki erkek nüfus fazlalığında, doğal nüfus artışı ile birlikte, çevresindeki kırsal yerleşmelerden aldığı öğrenci nüfusun, genelde erkeklerden oluşması ve idari merkez olması etkili olmuştur.

Tablo 4. Diyadin'de Nüfusun Cinsiyete ve Yaş Gruplarına Göre Dağılışı (2006).

Yaş Grupları	Erkek	Kadın	Toplam	Oranı(%)
0 - 4	774	760	1534	10.9
5 - 9	1187	1103	2290	16.0
10 - 14	1080	975	2055	14.4
15 - 19	949	809	1758	12.3
20 - 24	763	665	1428	10.0
25 - 29	608	577	1185	8.3
30 - 34	545	454	999	7.0
35 - 39	345	282	627	4.4
40 - 44	385	321	706	4.9
45 - 49	225	201	426	3.0
50 - 54	165	173	338	2.4
55 - 59	168	140	308	2.2
60 - 64	81	97	176	1.2
65+	217	220	435	3.0
Toplam	7490	6775	14269	100

Kaynak:Ağrı İli Sağlık Müdürlüğü Bilgi İşlem ve İstatistik Şubesi,2006

Başlıca nüfus parametreleri içinde, en önemlilerinden biri olan nüfusun yaş bileşimi incelendiğinde belirgin bir çocuk nüfus fazlalığı görülür. Diyadin'de 0-4

dilimlerinde bulunan nüfus, 5-9 yaş dilimlerinde bulunan nüfustan daha az bir oran göstermektedir. Başka bir anlatımla 0-4 yaş dilimi nüfusun toplam nüfusa oranı % 10.9 iken 5-9 yaş dilimlerini oluşturan nüfus % 16.0 civarındadır. Bunun başlıca nedeni, eğitim düzeyinin yükselmesi ve ailelerin nüfus planlaması konusunda daha bilinçli hale gelmesine bağlı olarak, doğum olaylarının giderek azalmakta olmasıdır. Ayrıca göçlerle kaybedilen nüfusu da göz ardı etmemek gerekir. Ekonomik amaçlı göç hareketine genellikle çalışma çağındaki nüfus katılmakla birlikte, doğum oranları üzerinde önemli etkiye sahip bu nüfusun kaybı, çocuk nüfus sayısını da etkileyerek, yaş piramidi temelinin daralmasına neden olmuştur.

Nüfusun geniş aralıklı yaş gruplarına dağılışı ele alındığında ise; % 41,3'ü çocuklardan % 55.7'si yetişkinlerden, % 3.0'ü yaşlılardan oluşmaktadır. Diyardin'in nüfusunda yetişkinlerin oranı yüksek bir değere karşılık gelmektedir. Ancak doğurganlık düzeyindeki nispi düşüşe rağmen, çocuk nüfus oranı da hala yüksektir. Fakat beslenme ve sağlık şartlarındaki yetersizliğin bir sonucu olarak, ortalama ömrün düşük olduğu yörede, yaşlı nüfusun oranı ise oldukça düşüktür. Nitekim 65 ve daha yukarı yaşta bulunan nüfus sayısının 324 oluşu, bunu doğrular niteliktedir. Ayrıca 0-14 ilâ 15-64 yaş gruplarında erkek nüfus fazlalığı, 65 ve üzeri yaş gruplarında ise kadın nüfus fazlalığı bulunmaktadır.

4. III. b. Aile Büyüklüğü

Diyardin'de ortalama aile büyüklüğü 2000 yılı genel nüfus sayım sonuçlarına göre 7.0 kişi kadarken, 2006 yılı sağlık ocağı verilerine göre bu oran nispeten azalmakla birlikte 6.6 civarında gerçekleşmiş olup, yinede yüksek bir değeri yansıtmaktadır (Tablo 5). Bu değerlerin; 2000 yılı genel nüfus sayım sonuçları dikkate alındığında, Ağrı şehri (6.0, DİE 2002,Ağrı;188) ve özellikle Türkiye ortalamasının (4.5, DİE 2003,Türkiye;296) oldukça üzerinde gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim Diyardin'de 7 kişi ve daha fazla nüfustan oluşan ailelerin oranı % 51.6 kadardır. Bu da ailelerin yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Aile büyüklüğü 7 kişi olanların oranı % 15,1 iken, on kişi ve üzerinde olanlar da % 18,9'luk bir değerle en yüksek oranı teşkil etmektedir. Aile büyüklüğü 5 kişi olanların oranı % 12.9 ve altı kişi olanların oranı da % 13,1'dir. Dolayısıyla beş-altı ve daha fazla kişiden oluşan ailelerin toplam oranı % 77,6'yı bulmaktadır.

Diğer taraftan aile büyüklüğü dört kişi ve daha az olanların oranı ise % 22,4'tür. Aile büyüklüğü; üç kişi % 7. 0, iki kişi % 4,4 ve bir kişi olanların oranı ise % 1.1 kadardır. Bunların önemli bir kısmını ilçede ki devlet kurumlarında çalışan ve genelde dışarıdan gelen memur aileleri oluşturmaktadır.

Tablo 5. Diyadin'de Mahallelere Göre Ortalama Aile Büyüklüğü (2006)

Mahalle Adı	Nüfusu	Aile Sayısı	Aile Büyüklüğü
Ketenpınar	4361	608	7.2
Göl	4138	692	6.0
Murat	3899	583	6.7
İsaağa	1871	284	6.5
Toplam ve Ortalama	14269	2167	6.6

Kaynak: Ağrı İli Sağlık Müdürlüğü Bilgi İşlem Ve İstatistik Şubesi, 2006

Aile büyüklüklerinin mahallelere göre dağılışında da az çok farklılıklar gözlenmektedir. Ketenpınar mahallesinde 7.2 olarak tespit edilen ortalama aile büyüklüğü, Göl mahallesinde 6.0 olarak tespit edilmiştir. Tablo'dan da anlaşılacağı üzere, Diyadin'de ataerkil aile tipi yaygın olarak varlığını sürdürmektedir.

4. III. c. Nüfusun Eğitim Durumu.

Diyadin'de 2006 yılı itibariyle, okul çağında olmayan nüfus hariç tutulduğunda, yani 6 yaş ve üzerindeki yaş dilimlerinde bulunan nüfusun % 28.4'ünün, okuma ve yazma bilmediği görülmektedir. Bu oranı daha da dikkat çekici hale getiren durum ise, okuma yazma bilmeyen nüfusun % 69.3'lük kısmını kadın nüfusun oluşturmasıdır. Nitekim her eğitim basamağı aşıldıkça eğitilmiş kadın sayısında, hızlı bir azalış dikkati çekmektedir. Bu durum özellikle lise ve üniversite düzeyinde oldukça belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin lise eğitimi alanların % 79.2'sini erkekler, % 20.8'ini kadınlar oluşturmaktadır. Erkek ve kadın arasındaki bu oran üniversite düzeyinde daha da belirginleşmekte ve üniversite eğitimi alan kadın sayısı % 17.2'ye gerilemektedir.

Tablo 6. Diyadin'de Altı Yaş ve Üzeri Nüfusun Eğitim Durumu (2006).

Eğitim Dururumu	Okur Yazar Değil		Okur Yazar		İlkokul Mezunu		Ortaokul Mezunu		Lise Mezunu		Yüksekokul Mezunu	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Mahalle Adı	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Ketenpınar	270	757	341	228	740	482	244	134	262	54	48	5
Göl	256	475	81	61	828	776	233	117	338	130	50	14
Murat	316	709	63	55	885	600	218	87	198	43	30	4
İsaağa	168	336	29	17	329	293	88	25	114	16	27	9
Toplam	1010	2277	514	361	2782	2151	783	363	912	243	155	32
Grupların %	8.7	19.7	4.4	3.1	24.0	18.6	6.8	3.1	7.9	2.1	1.3	0.3

Kaynak: Ağrı İli Sağlık Müdürlüğü Bilgi İşlem ve İstatistik Şubesi,2006

Diyadin ilçe merkezinde; 2006 yılı itibarıyla nüfusun % 42.6 gibi önemli bir kısmını ilkokul eğitimi alanlar meydana getirmektedir. Aynı dönemde nüfusun % 9.9'u

ortaokul, % 10.0'ı da lise eğitimi almış ve almaktaydı. Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi ortaokul eğitimi almış öğrencilerin büyük bir kısmı lise eğitimine devam etmektedir. Ancak özellikle erkek öğrencilerin, eğitimin her safhasında çoğunlukta oldukları dikkati çekmektedir. Diyadin nüfusunun önemli bir kısmının kırsal kökenli oluşu, gelenek ve göreneklerin kız çocukların eğitim almasını güçleştirmesi, erken yaşlarda yapılan evlilikler ve yoksulluk olgusu, eğitim hizmetlerinin yeterli derecede gelişmesini engellemiştir.

5. Diyadin'in Fonksiyonel Özellikleri

Bu bölümde fazla detaya girmeden Diyadin'in fonksiyonel özellikleri incelenecek ve etki bölgeleri ele alınmaya çalışılacaktır. Herhangi bir yerleşmenin oluşmasını ve bugün varlığını sürdürmesini sağlayan ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlı güçler o yerleşmenin fonksiyonları olarak tanımlanır (Doğanay,1997;23). Bir yerleşmenin merkezi bir rol üstlenmesi, onun çevresindeki daha küçük yerleşmelerle kurduğu ilişki düzenine ve ekonomik aktivitelerine bağlı olarak gerçekleşir (Arınç,2001;173).

5.1.Yönetim Fonksiyonu

Ülkemizde özellikle küçük yerleşmelerin idari bir statüye kavuşması, nüfus artışı ve diğer fonksiyonların da gelişmesini teşvik etmektedir. Nitekim bu fonksiyon kır ve şehir ilişkilerini geliştiren, şehre merkezîyet gücü kazandıran bir özelliğe sahiptir (Güner,1997;86-87). Diyadin geçmişten günümüze hemen her dönem bir yönetim merkezi olarak dikkati çekmiştir. Ağrı yöresi ile ilgili, ilk Osmanlı tarihini gösteren 1586 yılına ait mufassal tapu defterinde, Diyadin'in sancak merkezi olduğu belirtilmektedir. İdari bakımdan 1744 yılından önce Van Beylerbeyliğine dahil edilen Bayazıt Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olan Diyadin, bu tarihte Beyazıt sancağının 4 kazası ile birlikte Erzurum Beylerbeyliğine bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminden önce Diyadin, Erzurum vilayetinin Beyazıt sancağına bağlı bir kazası idi. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1924'de) bütün sancaklar vilayet (il)'e dönüştürülünce Beyazıt Sancağı da Beyazıt vilayeti'ne dönüştürülmüştü. Ancak il merkezi 1927 yılında konum olarak daha uygun olan Karaköse'ye nakledildi, Diyadin ilçesi de Ağrı (Karaköse) ili'ne bağlandı.

Diyadin'de 2006 yılı itibarıyla yönetim fonksiyonunda 195 kişi istihdam edilmektedir. Toplam işgücünün % 11,6'sına karşılık gelen bu değer, şüphesiz Diyadin'de yönetim fonksiyonunun önemini ortaya koymaktadır. Zira bu fonksiyonun uygulayıcısı durumundaki çeşitli kuruluşlar ve devlet daireleri, genellikle il ve ilçe merkezlerinde toplanmışlardır (Yazıcı,1995;201). Bu fonksiyonda istihdam sağlayan başlıca kamu kurum ve kuruluşları arasında; Belediye Emniyet, Kaymakamlık, Adliye, Vergi Dairesi, Tarım,

TEDAŞ, Müftülük, Posta İşletme Müdürlüğü ve Tapu Sicil Müdürlüğü yer almaktadır (Tablo 7). Ayrıca güvenlik amacıyla 424 kişilik bir koruyucu grubu istihdam edilmektedir.

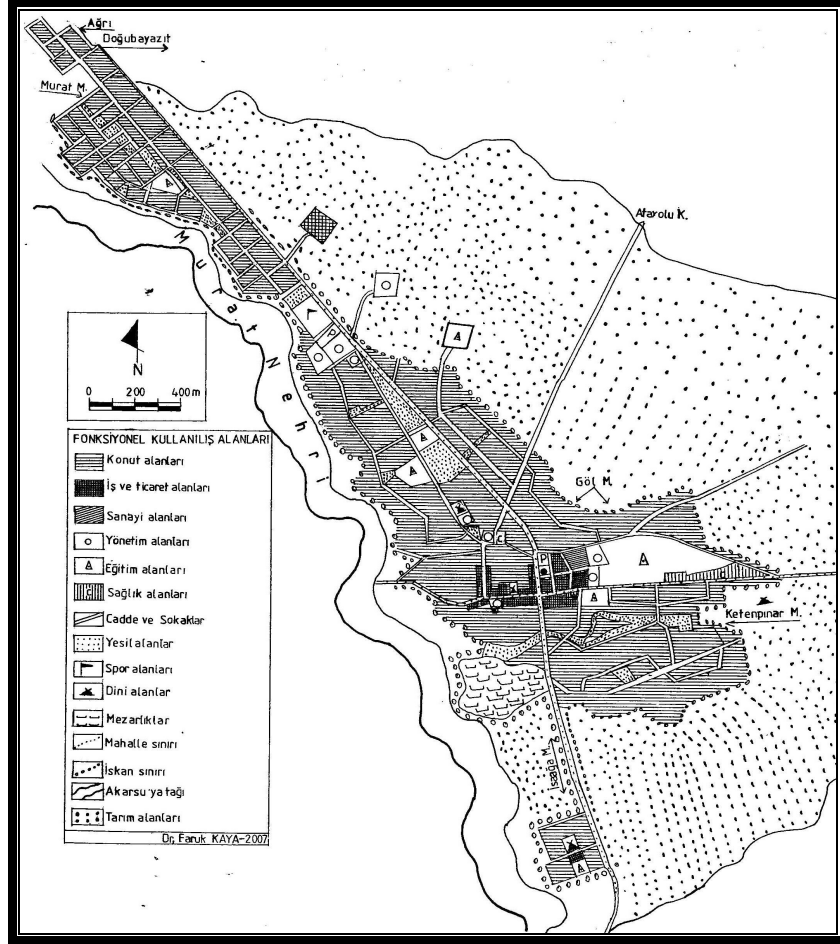
Tablo 7. Diyardin İlçe Merkezinde Yönetim Fonksiyonu ile ilgili Kuruluşlar ve İstihdam Durumu (2006)

Kurum/Kuruluş Adı	Personel Sayısı	Kurum/Kuruluş Adı	Personel Sayısı
Kaymakamlık	5	Tapu Sicil Müdürlüğü	3
Belediye Başkanlığı	48	Tapu Kadastro Müdürlüğü	2
İlçe Müftülüğü	3	İlçe Emniyet Müdürlüğü	34
Özel İdare Müdürlüğü	16	Nüfus Müdürlüğü	3
Vergi Dairesi Müd.	2	Milli Eğitim Müdürlüğü	6
İlçe Tarım Müdürlüğü	11	TEDAŞ	9
İlçe Seçim Kurulu	2	Mal Müdürlüğü	9
Sağlık Grup Başkanlığı	59	Adliye	11
Noter	1	Ziraat Odası Başkanlığı	3
Ziraat Bankası	5	Posta İşletme Müdürlüğü	9
Halk Kütüphanesi	2	Telekom Şefliği	4
Cezaevi	8	Koruyucu	424

Kaynak: Diyardin İlçesi Mal Müdürlüğü Kayıtları ile İlçe Kaymakamlığı ve Belediye Personel Kayıtları

Diyadin ilçesi yönetim alanı 1274 km² olup, toplam 59 köy ve 69 köyden küçük yerleşim birimiyle ilgili idari işlerin yürütüldüğü bir yönetim merkezidir. Diyardin ilçesi yönetim bölgesi nüfusu 2000 genel nüfus sayım sonuçlarına göre 40 768 kişi kadardır. Köy yerleşmelerinin nüfusları 1433 (Dedebulak) ile 5 (Yukarıtüttek) arasında değişmektedir. Diyardin ilçesi yönetim alanında bulunan köy yerleşmelerinin merkeze uzaklıkları ise 3 km (Göğebakan) ile 43 km (Dedebulak) arasında değişmektedir. Bu durum yönetim açısından kolaylık sağlamakta ve Diyardin'in merkezilik özelliğini kuvvetlendirmektedir. Diyardin'in nüfus ve ekonomik yönde gelişmesinde yönetim fonksiyonunun önemli bir rolü olmuştur.

Diyadin'de bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının bir kısmı kendi binalarında hizmet vermektedir. Ancak, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Nüfus Müdürlüğü, Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Mal Müdürlüğü, İlçe Müftülüğü ve Adliye gibi kendi binaları olmayan kurumlar, Hükümet Konağı binasında hizmet vermektedir. Yönetim ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları özellikle Göl ve İsağa mahallelerinde bulunan Fatih ve Cumhuriyet Caddeleri üzerinde yoğunluk kazanmaktadır.

Harita 3. Diyadin'de Fonksiyon Alanlarının Dağılışı.

5.II.Eğitim Fonksiyonu:

Diyadin'de ilköğretim ve lise öğretiminin yanı sıra, çeşitli yaygın eğitim kurumları da bulunmakla birlikte, kuşkusuz ilçe merkezinde ekonomik bir canlılık ve istihdam alanı oluşturan en önemli fonksiyon eğitim hizmetleridir. Nitekim bütün eğitim kademelerinde toplam 6490 öğrencinin ve 204 dolayındaki öğretmenin varlığı, Diyadin'in nüfus miktarı dikkate alındığında, eğitim fonksiyonunun önemini ortaya koymaktadır. Diyadin'in kültürel hayatını destekleyen bu okullar, aynı zamanda hizmet sektöründe önemli bir istihdam oluşturmuştur. Nitekim 2006-2007 eğitim-öğretim yılında örgün öğretim kurumlarında 204'ü öğretmen ve 40'ında idari ve yardımcı hizmet personeli olmak üzere toplam 244 kişi istihdam edilmekteydi. Bu da toplam istihdamın % 14,6'sını oluşturmaktadır.

Tablo 8. Diyadin'de Eğitim Kurumlarının Öğretmen ve Öğrenci Sayıları (2007)

Okulun Adı	Yapım Yılı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
M. Melik ÖZMEN YİBO	2006	29	1033
Gazi İlköğretim Okulu	1985	10	285
Atatürk İlköğretim Okulu	1961	35	1157
Yatılı İlköğretim Bölge Okulu	1969*	24	740
14 Nisan İlköğretim Okulu	1977	22	652
Ş. İlhan Demir YİBO	2006	31	1043
Cumhuriyet İlköğretim Okulu	1982	18	605
Ö. Azer KURAK Ana Okulu	2007	3	48
TOPLAM		172	5563
Diyadin Lisesi	1976*	14	475
Cemal KAYA Lisesi	2007	18	452
TOPLAM		32	927

Kaynak. Diyadin İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. 2006

*Diyadin lisesinin orta kısmı 1964'de, Lise kısmı ise 1976'da açılmıştır. Yatılı ilköğretim Bölge okulunun; ilkokul kısmı 1969'da Orta kısmı ise 1974'de açılmıştır.

Şehrsel fonksiyonlar açısından, ilköğretim okullarının, iktisadi bakımdan Diyadin'in fonksiyonel etki bölgesine önemli hizmetler verdiği söylenebilir. Bu okullardaki öğrencilerin çoğunluğunu ilçe merkezinden gelenler oluşturmaktadır. Ancak taşınmalı eğitim için tahsis edilmiş olan, Ş. İlhan Demir ilköğretim okulu (402 öğrenci), M. Melik Özmen İlköğretim Okulu (381 öğrenci) ve Cumhuriyet ilköğretim okulu (244 öğrenci) ile Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda (740 öğrenci), kırsal kesimden gelerek eğitim gören 1800 civarında öğrenci bulunmaktadır.

İlk açılan ortaöğretim kurumu Diyadin lisesi olup, 1976 yılında eğitim-öğretime başlamıştır. Bu lisenin 2007 yılındaki öğrenci sayısı 475 kişi kadardı. Ortaöğretim kurumu olarak tek bir liseye sahip olan Diyadin'e, ikinci lise ancak 2006-2007 öğretim yılının ikinci yarısında açılmıştır. Ortaöğretim öğrencilerinin daha rahat bir eğitim ortamına kavuşmasını sağlayan Cemal Kaya Lisesi'nde 452 öğrenci öğrenim görmektedir. Toplam 32 öğretmenin görev yaptığı bu okullara devam eden öğrencilerin bir kısmı Diyadin'in köylerinden gelmektedir. Kırsal kesimden gelen öğrenciler genellikle erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Örgün eğitim kurumları dışında Diyadin'de eğitim hizmetleri veren bir diğer kuruluş da kendi binası olmayan ve Hükümet Konağı'ndaki iki odada hizmet veren Halk Eğitim Merkezi'dir. Her yıl düzenlediği meslekî ve kültürel kurslarla genç nüfusa çeşitli beceriler kazandırılmaktadır. Nitekim; halı, kilim, daktilo, biçki, dikiş, nakış ve bilgisayar ile ilgili düzenlenen bilgi ve beceri kazandıran kursların dışında piyes, folklor ve okuma yazma gibi kültürel etkinliklerde Halk Eğitim Merkezi'nin çevresine verdiği hizmetlerdendir.

5. III. Sağlık Fonksiyonu:

Diyadin'de sağlık hizmetleri 1958 yılında Hükümet tabipliği olarak açılan sağlık kuruluşunda yürütülmekteydi. İlçe merkezinde 1973'de henüz bir hastane yoktur. Bu yıl da Hükümet Tabipliği'nde, bir pratisyen hekim, üç sağlık memuru ve on bir ebe ile sağlık hizmetleri yürütülmekteydi. Sözü edilen yıllarda Diyadin'de verilen sağlık hizmetleri çok yetersiz olduğundan dolayı, hastaların önemli bir kısmı, başta Ağrı olmak üzere, başka şehirlere gitmek zorunda kalmışlardır.

Bugün sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü Diyadin Devlet Hastanesi, 2004 yılında hizmete açılmış olup, jeotermal enerji ile ısıtılmaktadır. Hastane 25 yataklı olup, 2 uzman, 5 pratisyen hekim, 6 hemşire, 2 ebe ve 22 diğer personelle hizmet vermektedir. Ancak, hastane kadrosunda görünen, biri çocuk, diğeri de dahiyle uzmanı olan iki doktor, Diyadin Devlet Hastanesi'nde çalışmamaktadırlar. Her iki doktora görevlendirme ile Ağrı şehrinde çalışmaktadırlar. Poliklinik hizmetlerinin sunulduğu hastanede, uzman doktor yokluğu nedeniyle ameliyat, doğum vb. hastalıklar için hastalar Ağrı veya diğer şehirlere sevk edilmektedir.

Diyadin'de sağlık hizmeti sunan 1 ve 2 nolu sağlık ocaklarında; 5 pratisyen doktor, 5 ebe, 5 hemşire, 6 sağlık memuru ve 3 diğer personel bulunmaktadır. Diyadin'de bulunan iki sağlık ocağının toplam poliklinik sayısı incelendiğinde ise 24361 gibi yüksek bir değer ile karşılaşılmaktadır. Az sayıdaki sağlık personeliyle yürütülen bu hizmet, genellikle ilçe merkezine ve ilçeye bağlı köy yerleşmelerine hitap etmektedir. Diyadin'de önemli bir işleve sahip olan eczane sayısı ise üçtür.

Diyadin'deki sağlık kuruluşlarında çalışan işgücü ise 59 kişi olup, hizmet sektöründeki toplam istihdamın % 3,5'ini oluşturmaktadır. Bununla birlikte her yıl yaklaşık 25.000 kişiye sağlık hizmeti verildiği düşünüldüğünde, Diyadin'e merkezilik özelliği kazandıran hizmetlerden birisi olan sağlık fonksiyonu, hemen tüm ilçeyi etki bölgesinde bulundurur. Diyadin'de verilen sağlık hizmetleri geçmiş yıllarla mukayese edildiğinde ileri bir düzeye ulaşmış ve yakın çevrede bulunan yerleşmelere sağlık hizmeti verir duruma gelmiştir. Kuşkusuz nüfusun artması ve yaşam standartlarının yükselmesine paralel olarak sağlık fonksiyonu da gelişmesini sürdürecektir ve Diyadin'in sosyoekonomik yönden gelişmesine olan katkısını arttıracaktır.

5. 4. Ticaret Fonksiyonu

Ticari faaliyetler; geçim kaynaklarının çeşitlenerek geliştiği, bunun sonucunda, belli bir nüfus birikiminin sağlandığı ve merkezî konumu nedeniyle, çevredeki köy yerleşmelerini etkisi altında bulunduran, Diyadin'de toplanmıştır. Diyadin ilçe merkezindeki ticaret faaliyetleri incelendiğinde, ticari işletmelerin çok önemli bir bölümünü perakende satış yapan işyerleri oluşturmaktadır. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, satışların daha çok yerel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak yapılmasıdır. Esnaf ve

Diyadin'in Kuruluşu Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri

Sanatkarlar Odası, Belediye kayıtları ve yerinde yaptığımız tespitlere göre 2006 yılı itibarıyla çeşitli meslek gruplarında kayıtlı işyeri sayısı 275'tir. Bu işyerlerinin büyük bir çoğunluğunun (% 58'i) 1990'dan sonra açıldığı dikkati çekmektedir. Diyadin'de bakkal ve market (125), kahvehane- çay ocağı ve kafe (32), tuhafiyeye ve konfeksiyon (23), beyaz eşya – mobilya (13) manav (10) , hırdavatçı–hurdacı (10), kasap (9) ve lokanta (7) ile ilgili işyeri sayısı nispeten yüksek değerler oluşturmaktadır.

Diyadin'deki iş yerlerinin % 38.0'ını (105 işyeri) bakkallar ve marketler oluşturmaktadır. Belirtilen işyerlerinin, büyük bir sermaye gerektirmemesi (özellikle bakkallar) ve belli bir beceri veya meslek bilgisine fazla ihtiyaç duyulmaması nedeni ile yaygınlaştığı söylenebilir. İşyeri sayısı bakımından ikinci sırayı ise çay ocağı, kahvehane ve oyun salonları oluşturmaktadır. Kasabada, 2006 yılında 32 çay ocağı ve kahvehanenin bulunduğu tespit edilmişti. Ticari işyerlerinin %11,6'sını oluşturan bu tür işyerlerinin yoğunluğu, belirgin bir işsizliğin olduğunu da göstermektedir. Özellikle de kış mevsiminde, yoğun olarak görülen işsizlik ile birlikte uzun kış mevsiminin soğuk olması nedeni ile, halkın zaman geçirebileceği mekanların kahvehaneler olması, söz konusu işyerleri sayısının fazla olmasında etkili olmuştur.

Fotoğraf 3. Ticari işyerlerinin yoğun olarak yer aldığı Fatih ve Cumhuriyet Caddelerinden bir görünüm.

Diyadin'de önemli bir tüketici nüfus kitlesinin bulunması, perakende ticaret işyerlerinin artışına neden olmuştur. Perakende ticaret, kasaba nüfusuna yönelik olarak sürdürülmekle birlikte, ulaşımın çok kolay olması nedeni ile gününbirlik gidiş gelişlerin çok yoğun olduğu ilçeye bağlı 59 köy yerleşmesi ile 69 köyden küçük yerleşmeler (Mezra, kom vb.) de, kasabanın perakende ticaret etki sahası içerisinde bulunmaktadır. Bununla birlikte,

ticari işyerlerinde, Diyadin dışından, özellikle kaplıcalar için çevre il, ilçe ve kırsal yerleşmelerden günü birliğine gelenler tarafından da alış veriş yapıldığı gözlenmektedir. Gerçektende, Diyadin, çevresindeki kırsal yerleşmelerin alışverişi yaptığı bir ticaret merkezi durumundadır.

Diyadin'de ticaret, Göl ve İsağa mahalleri içinde yer alan Fatih ve Cumhuriyet Caddeleri ile Kaplıca yolu caddesi üzerinde gelişmiştir(Fotoğraf 2). Ancak giderek bu caddelere açılan sokaklarda da ticari faaliyetler oluşmaktadır. Dolayısıyla ticaret fonksiyonu, Diyadin'in ilk kurulduğu yerde ve çevresinde yoğunluk kazanmıştır. Ticari işletmeler karışık bir şekilde yerleşmişlerdir. Mekanda herhangi bir özelleşme görülmemektedir. Sebze meyve vb. ürünlere yönelik haftalık pazar kurulmamaktadır. Diyadin'de 2006 yılı itibarıyla toptan ve perakende ticaret, lokanta ve kahvehaneler toplam 452 kişiye istihdam sağlamıştır. Bu sayı Diyadin'in yöresel bir ticaret merkezi olduğu yönündeki kanaati güçlendirmektedir.

5.5.Ulaşım Fonksiyonu

İnsanların ihtiyaçlarından doğan ilk yollar, şüphesiz tabii yollardandır. Şu halde ilk yolların güzergahları da tabii olup doğal çevre faktörleriyle yakından ilgilidir. Bu tesirler, hem eski hem de yeni zamanlarda yaşayan insanlar tarafından biliniyor ve ona göre tedbir alınmıyordu (Tozlu 1997;239). Teknolojik ilerlemeler ve artan tüm ihtiyaçlara rağmen, bütün coğrafyacıların ittifak ettiği husus, tabii tesirlerin her zaman ulaşımı ve dolayısıyla da yolların güzergahlarını yönlendirdiğidir(Selen, 1943;353, Gürsoy, 1975;25, Doğanay, 1986;376-397). Bu nedenle, bugün bile herhangi bir haritaya bakılsa, zikredilen doğal çevre özellikleri rahatlıkla fark edilebilir.

Diyadin'deki ulaşım sistemlerinin şekillenmesinde, önemli ölçüde yeryüzü şekilleri belirleyici olmuştur. Diyadin ve çevresindeki ulaşım, ilçe merkezinin 7 km kuzeyinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan E-80 ana karayolu ile bu yola veya Diyadin ilçe merkezine bağlanan köy yolları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Ana karayolu asfalt kaplama olup, standartlarının iyi olmadığı gözlenir. Alt yapı çalışmaları hala devam eden Diyadin'de, parke döşemeli ana caddelerin dışında, tamamına yakını stabilize yollardan oluşan mahalle yolları ise oldukça kötü durumdadır. Bu nedenle söz konusu yerleşmelerde alt yapı hizmetlerinin ivedilikle tamamlanması ve kasaba içi yolların standardının yükseltilmesi gerekir.

Diyadin'den, en yoğun karayolu ulaşım bağlantısının, Ağrı ve Doğubayazıt şehirlerine gerçekleştiği dikkati çekmektedir. Şehirler arası ulaşımında Diyadin bir başlangıç noktası değildir. Bu nedenle Doğubayazıt'tan gelen otobüsler Diyadin'den yolcu almaktadırlar. Bununla birlikte birçok yolcu, şehirlerarası ulaşım için Ağrı otobüs terminalini kullanmaktadır. Diyadin ile Ağrı ve Doğubayazıt şehirleri arasındaki ulaşım,

minibüs veya yarım otobüslerle sağlanmaktadır. Diyadin'de çevre köy ve şehirlere sefer düzenleyen minibüs ve yarım otobüsler, durak yeri olarak, genellikle Göl mahallesinden yeni ayrılan Atatürk mahallesindeki, Atatürk Caddesi ve Sinema Caddesi ile Murat mahallesindeki İnönü Caddesini kullanırlar.

Posta İşletme Müdürlüğü, Telekom İşletme Şefliği ve nakliye kooperatiflerinin de bulunduğu Diyadin'de DİE kayıtlarına göre, 2000 yılında geçimini ulaştırma, haberleşme ve depolama işlerinden temin eden 73 kişi, yerinde yaptığımız anketlerde ise yaklaşık 78 kişi (2006 yılı itibarıyla) bulunmaktaydı. İstihdamı sağlayan esas unsurlar ise kırsal kesime ve yakın merkezlere yolcu ve yük taşıyan minibüs şoförleri, taksi şoförleri, ve kamyon şoförlerinden oluşmaktadır. Diyadin'de özellikle yolcu minibüsü sayısının çok yüksek olduğu (yaklaşık 100 adet) dikkati çeker. Örneğin Diyadin-Ağrı hattında 35 minibüs ve 2 Belediye otobüsü, Diyadin-Erzurum hattında 2 yarım otobüs, Diyadin- Doğubayazıt hattında 5 minibüs ve Diyadin-Kaplıcalar arasında ise 2 minibüsün karşılıklı olarak dolmuş seferleri düzenlediği tespit edilmiştir. Ayrıca sayıları 60 kadar olan köy minibüsleri her sabah Diyadin'e yolcu ulaştırmakta ve akşam saatlerinde de geri götürmektedirler. Bu da yoğun bir yolcu sirkülasyonunun olduğu Diyadin'in, ulaşım hizmetleri bakımından, geniş bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Yerleşim alanının küçük ve düz olması, Diyadin'de kasaba içi ulaşımı nispeten kolaylaştırmaktadır. Küçük ve tek merkezli bir yerleşim birimi olan Diyadin'de kasaba içi ulaşım çoğunlukla yaya olarak sağlanmaktadır. Dolayısıyla kasaba içinde düzenli bir yolcu taşımacılığı söz konusu değildir. Ancak serbest olarak çalışan ve Kaymakam Özgür Azer Kurak Caddesi üzerinde yer alan taksi durağındaki 12 taksi vasıtasıyla, uzak olan mesafeler arasında taşımacılık yapılmaktadır.

5. 6. Sanayi Fonksiyonu

Diyadin'de sanayi faaliyetleri, önemli ölçüde gelişme göstermeyen ekonomik faaliyetlerden birisini oluşturur. Gerçekten gerek iş yeri sayısı ve gerekse de çalışan işgücü miktarları sanayinin gelişmediğini açıkça göstermektedir. Modern sanayi tesisi olarak sadece bir tesisin inşa edildiği ve bu tesisinde kapalı olduğu Diyadin'de, atölye tipi sanayide son derece az gelişme göstermiştir. Diyadin'de 1999 yılında yapımına başlanan Ağ-Kar Sıvılaştırılmış Karbondioksit ve Kurubuz Fabrikası (Fotoğraf 4), İl Özel İdaresi tarafından yapıldıktan sonra özel bir şirkete devredilmiş. Ancak şirket fabrikayı çalıştırmayıp kapalı tutmuştur. Halen kapalı olan fabrikanın malzemeleri aynı şirket tarafından 2005 yılında sökülerek başka bir ilde bulunan fabrikaya nakledilmiş ve Diyadin için bir umut olan bu tesisin tamamen atıl vaziyete getirilmesine neden olmuştur.

Fotoğraf 4. Jeotermal Sondaj Kuyusu ve Diyadin'in tek modern sanayi tesisi olan Ağ-Kar Sıvılaştırılmış Karbondioksit ve Kurubuz Fabrikası'ndan (atıl durumda) birer görünüm

Diyadin'de 2006 yılı itibarıyla, faal nüfusun % 4.0'ının (68 kişi) sanayi sektöründe istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları, ticarethaneler ve merkezi ısıtma sistemiyle ısıtmaya uygun konutların ısıtılmasını sağlayan, *Diyadin Jeotermal A.Ş. Merkezi Isıtma Sistemi*, ilçede faaliyet gösteren en önemli sanayi tesisi olarak dikkati çekmektedir. Adı geçen tesiste 2006 yılı itibarıyla 16 kişi istihdam edilmektedir.

Küçük sanayi sitesinin olmadığı Diyadin'de atölye tipi imalathaneler genelde Diyadin'in içinde farklı cadde ve sokaklar üzerinde yer almaktadır. Sayıları fazla olmayan ve çeşitlilik kazanamayan atölye tipi sanayi tesislerini oto tamir (8), değirmen (7), demirci (2), marangoz (2), keçe imalatı (2), ve briket imalathanesi oluşturur. Adı geçen atölye tipi sanayi işletmeleri Diyadin ilçe merkezi ve bağlı kırsal yerleşmelerin ihtiyaçlarına cevap veren küçük işletmelerdir.

Diyadin'de sanayi faaliyetleri daha çok atölye tipi ile temsil edilir. Bu faaliyet alanı, nüfus miktarındaki artışlar ve sanayinin gelişmesini etkileyen çevresel faktörlerin ortadan kalkması ölçüsünde, daha da gelişebilecektir. Ancak Diyadin'deki sanayi tesislerinin çoğunlukla 2 ila 3 işçi çalıştıran küçük işletmelerden oluşması, ilçede yaşanan işsizlik sorununu çözümlenmede, rahatlatıcı bir sektör olmaktan oldukça uzak olduğunu göstermektedir.

5.7 Tarım Fonksiyonu

Genel hizmetlerin hakim fonksiyonu oluşturduğu Diyadin'de, DİE'nin 2000 yılı verileri ve yerinde yaptığımız anketlere göre 2006 yılı itibarıyla faal nüfusun % 22,8'i (385 kişi) ziraat alanında istihdam edilmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, Diyadin'de çalışan

toplam nüfus miktarının ne kadarının doğrudan doğruya tarımsal faaliyet alanında çalıştığını kesin olarak belirtmek oldukça güçtür. Çünkü yerinde yaptığımız tespitlere göre, asker, polis ve bazı üst düzey yöneticiler hariç, tarım dışı fonksiyon alanlarında çalışan bazı kişiler, mesleği ile uğraştıkları zaman dışındaki boş vakitlerinde, ikinci bir iş olarak tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadırlar. Dolayısıyla diğer faaliyet kesimlerinde çalışan bu gibi kişileri de tarımsal nüfus içinde düşünmek mümkündür. Bu nedenle tarımın, istihdamdaki payı ve geçim kaynakları arasındaki rolü, sanıldığından çok daha fazladır.

Tarımla geçinen aile bireylerinin çoğunluğu tarlada çalışmakta veya hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmaktadır. Diyardin'de tarım faaliyetleri, Murat nehrinin sınırlandırdığı güney kesim hariç, yerleşim sahasının hemen bütün çevresinde ve hatta bazı kesimlerde konutların arasında bulunan küçük bahçelerde yapılmaktadır. Belediye mücavir alanı'nın (1039 ha) % 52'sini oluşturan (541,7 ha.) tarım alanlarının, yerleşim alanı içindeki yüzölçümü 25 ha civarında olup, % 6,9'luk bir oran teşkil etmektedir. Kasaba da yetiştirilen ürün çeşidi yıllara göre değişmekle birlikte genellikle buğday, arpa, yem bitkileri ve sebze tarımı yapılmaktadır. Son dönemlerde (2000 yılından sonra) ilçede yoğun olarak görülen Jeotermal enerji ile ısıtılması sağlanan seralar inşa edilmiş, ancak bu seralar yöredeki iklim şartları dikkate alınarak yapılmadığı için şu an (2007 yılı) kullanılmamaktadır. Örneğin Antalya tipi olarak yapılan ve yöredeki iklim şartlarına uymayan 750 m² lik sera rantabl olmadığı için şu an kullanılmamaktadır. Aynı şekilde 180 m² lik iki adet sera da ise, 2001-2006 yılları arası salatalık üretilmiş, ancak daha sonra bu seralardan da yeteri ürün alınmayınca üretime son verilmiştir.

Diyadin ilçe merkezinde hayvancılık faaliyetleri de oldukça dikkat çekicidir. Göl ve Ketenpınar mahallesi başta olmak üzere, tüm mahallelerde hayvancılık faaliyeti yapılmaktadır. Nitekim 2006 yılı itibarıyla Diyardin kasabasında yaklaşık olarak 14500 küçükbaş ve 1100 büyükbaş hayvan beslenmektedir. Nitekim Ağrı ili toplam hayvan varlığının % 19.3'ünü (409683) oluşturan Diyardin ilçesi genelinde, koyun % 92,6 ile çok büyük bir pay oluşturur (Koday,2005;90). Böyle olmakla birlikte, hayvancılık daha çok halkın geçimini desteklemeye yönelik olarak sürdürülmektedir. Hayvancılığın, genelde mera hayvancılığı şeklinde yapılması, et ve süt verimleri düşük ırkların beslenmesi, mevcut hayvanlardan elde edilen ürünleri değerlendirecek herhangi bir sanayi tesisinin bulunmaması, hayvancılığın gelişmesini ve ekonomik bir boyut kazanmasını engellemektedir. Zaten tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşanların konutları, uğraşılan ekonomik faaliyetin izlerini taşımakta olup, ahır ve samanlık gibi eklentileriyle, geleneksel köy konutlarına benzemektedir.

Tarımsal faaliyetlerin Diyardin'de önemini korumakta oluşu, açık ve gizli işsizlik oranlarının bir hayli yüksek oluşu ile ilgilidir. Bu faaliyetler işsizliği absorbe eden

(Arınç,2001;260) ve kasabadaki sosyal patlamaları şimdilik önleyen bir faaliyet alanı durumundadır. Dolayısıyla Diyadin’de şehrsel fonksiyonlar içinde tarım sektörünün bir süre daha ağırlığını koruyacağı söylenebilir.

5. 8. Turizm Fonksiyonu

Diyadin; kaplıcaları, doğal çevre elemanları ve güzellikleriyle dikkat çeken bir yerleşmedir. İlçede Meya mağaraları dışında kayda değer tarihi bir eser veya doku bulunmadığından, turistik aktivite daha ziyade kaplıcalara yönelik olarak gerçekleşir. Özellikle Diyadin’ ilçe merkezinin 7 km. güneyinde ve Murat nehrinin doğu kıyısında yer alan Köprü, Yılanlı, Davut ve Tazekent kaplıcaları, ülkemizin önemli kaplıca merkezleri arasında yer almaktadır(Fotoğraf 5). Su sıcaklığı 72-78 °C derece arasında değişen kaplıca sularının bikarbonat, klorür, sülfat, kalsiyum, karbondioksit gazı içermesi ve toplam mineralizasyonun 1 gr/lit olması nedeniyle şifa özelliği taşımaktadır. Cilt hastalığı, özellikle romatizma, nevrit nöroloji, kadın hastalıkları, kemik ve kireçlenme hastalıkları, siyatik ve metabolizma bozukluğu gibi hastalıklarının tedavisinde yararlanılmaktadır. Diyadin kaplıcalarından yararlanan nüfusun büyük çoğunluğunu yakın çevreden gelenler oluşturmaktadır. Ağrı, Doğubayazıt ve Iğdır şehirleri ile çevresindeki yerleşmelerden çok sayıda ziyaretçinin geldiği kaplıcalar, özellikle Haziran ve Eylül ayları arasında yoğunlaşmaktadır. Kaplıcalara tedavi amaçlı gelen ziyaretçilerin çoğunu günübirlik gelenler oluştururken, ilçe dışından gelenlerin bir kısmı ise en fazla bir haftalık süre için kalmaktadır. Tedavi amacıyla kaplıcalara gelenlerin çoğu genellikle kendilerine ait kamp çadırlarında barınmaktadır. Ayrıca çok modern olmasa da lokanta, otel, pansiyon ve kahvehane gibi tesislerde bulunmaktadır. Ancak konaklama imkanlarının yeterli olmaması ve güvenlik endişesinin varlığı gibi nedenlerle, kaplıcalara daha ziyade günübirlik gidilmektedir. Diyadin Belediyesi tarafından kiraya verilen kaplıcalar özel sektör tarafından işletilmektedir.

Diyadin’de üç otel bulunmakta olup bu otellerde 27 kişi istihdam edilmektedir. Diyadin’in günümüzdeki en kaliteli konaklama tesisi Vali Lütüfî YİĞENOĞLU Termal Otel ve Kaplıca Tesislerdir. Yapımına 1999 yılında başlanan ve 2000 yılında 3 yıldızlı olarak hizmete giren (Ancak daha sonra iyi işletilemediği için yıldızları iptal edilmiş) özel idareye ait olan Termal Otel 34 oda ve 72 kişilik yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir. Bir açık ve üç kapalı havuza termal su verilmektedir. Lokanta, jimnastik, fizik tedavi, sauna, konferans, bilardo ve masa tenisi salonları da olan tesis en az % 50 doluluk oranı ile çalışmaktadır. Müşterileri daha çok çevre il ve ilçelerden gelen tesis hafta sonları daha yoğundur.

Fotoğraf 5: Köprü kaplıcaları ve kaplıca havuzundan bir görünüm.

Diyadin'de termal kaynaklara dayalı yüksek bir sağlık turizm potansiyeli mevcut olup, bu potansiyel kaynak değerlendirmeyi beklemektedir. Sağlık turizmi açısından mevcut tesislerin yetersiz olduğu Diyardin'de, son yıllardaki yoğun talep karşısında, konaklama tesislerinin azlığı, tanıtım yetersizliği, güvenlik endişesiyle gerekli tesis ve yatırımların yapılmamış olması, kaplıca turizminin istenen ve beklenen düzeyde gelişmesini sağlayamamıştır. Her yönüyle geri kalmış bir yerleşme olan Diyardin'in, sosyal ve ekonomik olarak kalkınması, yörenin en önemli doğal kaynağı olan kaplıcaların yeterince değerlendirilmesi ve geliştirilmesiyle orantılı olacaktır.

Yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çeken diğer bir oluşumda Diyardin ilçe merkezinin 12 km güneybatısındaki Günbuldu köyünde yer alan Meya mağaralarıdır. Antik bir kent görünümündeki yerleşim yerinde mağaralar ve tarihi kalıntılar köyün 400 m uzağında bulunmaktadır. Kayalara oyularak yapılmış, barınma yerleri, tapınak, ibadethane, oda ve mağaralar oldukça ilgi çekicidir. Barınak ve ibadethanelerde değişik inançların izleri görülmektedir. Oldukça tahrip edilmiş kentten, günümüze mihrap, haçlı taşlar ve mezarlar kalmıştır.

6. Diyardin'in Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri

Şehrin hayatiyetini veya devamlılığını sağlayan faaliyetlerin bütünü olan şehir fonksiyonları, yerleşmelerin varlıklarını ve gelişmelerini sürdürmelerinde rol oynayan sosyal, kültürel ve ekonomik kuvvet ve güçleri, başka bir ifadeyle iş-güç kaynaklarını inceleyip ortaya çıkarmaya çalışır (Doğanay, 1997;23). Şehirsel fonksiyonların var oluşu ve çeşitliliği ile nüfus miktarları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Herhangi bir yerleşmede şehirsel fonksiyonların belirli bir limiti aşması gerektiğinden, kır-şehir

ayırımında fonksiyonlar ile yerleşmelerin nüfus miktarının birlikte ele alınması zorunluluğu vardır (Tümertekin 1973;42-43). Zira yerleşmelerin kuruluşu ve gelişimini sağlayan bir çok fonksiyon bulunmaktadır. Fonksiyonlara göre yerleşmeleri sınıflandırırken, faal nüfusun ekonomik faaliyet alanlarına dağılımına bakılır.

Diyadin ilçe merkezindeki çalışan nüfusun, çalışmakta olduğu temel fonksiyon dikkate alınarak, fonksiyonel bir sınıflandırılması yapıldığında, çeşitli iş alanlarında istihdam edilen işgücünün, 1682 kişi olduğu görülür. Söz konusu nüfusun yaklaşık % 73,2'si hizmetler, % 22,8'i tarım, % 4,0'ü sanayi, sektöründe çalışmaktadır. Özellikle hizmetler sektörüne ait oranın yüksekliği dikkati çekmektedir (Tablo 9). Başka bir anlatımla, Diyadin'de çalışan yaklaşık her dört kişiden üçü hizmet sektöründe istihdam edilmektedir.

Tablo 9: Diyadin'de Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Alanlarına Dağılımı (2006)

Fonksiyonlar	Çalışan Nüfus	%'si
HİZMETLER	1229	73,2
Yönetim	195	11,6
Ulaşım	73	4,4
Ticaret	452	26,8
Eğitim	244	14,6
Sağlık	59	3,5
Diğer Hizmetler	206	12,3
SANAYİ	68	4,0
TARIM	385	22,8
TOPLAM	1682	100,0

Kaynak: DİE 200 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri-Ağrı, Diyadin Mal Müdürlüğü Verileri ile Tarafımızdan Yapılan Anket ve Gözlem Sonucudur.

Diyadin'in varlığı ve gelişmesi için gerekli kaynakları sağlayan faaliyetlerden biri olması nedeniyle, tarım fonksiyonunu, şehir oluşturan veya oluşturmaya yönelik fonksiyonlarından biri olarak değerlendirmek gerekir. Nüfusun % 78,2'si tarım dışı sektörlerde çalışıyor olsa da, Diyadin'in bir şehir yerleşmesi olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü bir yerleşmenin şehir olup olmadığını belirlemede dikkate alınan başka kriterler de bulunmaktadır. Nitekim; nüfus, fonksiyonlar, planlama, merkezîyet gücü, fizyonomik görünüm ve hayat tarzı bu sınıflandırmada belirleyiciler olarak kullanılmaktadır(Köse,1996;1).

Bilindiği gibi, ülkemizde yerleşmelerin statülerini belirleyen ilk girişimi, 1924 tarihinde yayımlanan 442 sayılı köy kanunu oluşturur. Nüfus miktarı esas alınan bu kanuna göre, nüfusu 2000'e kadar olan yerleşmeler köy, 2000-20000' e kadar olanlar kasaba ve 20000'den fazla olanlar ise şehir olarak tanımlanmıştır. Ancak bu değerlerin ülkemiz için gerçekçi bir kriter olmadığına inanan bazı coğrafyacılar, kır-şehir ayırımında yeni nüfus kriterleri kabul etmiş ve 10 000 nüfus kriteri, (Darkot,1972;60, Tümertekin1973;1, Doğanay,1997;421, Emiroğlu,1975; 127-128) bir çok coğrafyacı tarafından benimsenmiş ve bu değerler ülkemiz için en az yanılma payı olan güvenilir bir ayraç olduğu ileri

sürülmüştür. Fakat bu nüfus kriterinin de günümüzde oldukça yetersiz kaldığı bilinen bir gerçektir (Özgül,1996;31-32). Çünkü her toplumda olduğu gibi, ülkemizde de, bir şehirde olması gerekenler veya beklentiler hızlı bir değişim süreci içerisine girmiştir. Günümüzden 20-30 yıl önceki ile bugünkü şehir imajı arasında önemli farklar belirlemiştir. Bu konuya dikkatleri çeken ÖZÇAĞLAR, şehrin alt sınırını 20 000 nüfus olarak kabul etmektedir (Özçağlar 1997;9).

Diyadin sadece nüfus kriteri esas alınarak değerlendirildiğinde, 10 000 eşik değerinin ilk kez 2000 genel nüfus sayım sonuçlarına göre aşıldığı görülür. Ancak nüfus miktarı, bir yerleşmenin şehir kabul edilmesinde güvenilen ve tek kriter değildir. Çünkü, bir şehre niteliğini veren unsur zaman içinde akıp giden, çeşitli faaliyetler ve bu faaliyetlerin verimi olan fonksiyonlardır. Zira şehirler, bünyesinde barındırdığı insanların ihtiyaçlarını başka yerleşmelere fazlaca ihtiyaç duymadan yerinde karşılayabilecek fonksiyonlara sahip bulunan, alt ve üst yapısı bakımından fazlaca eksikliği olmayan, bugünkü koşullarda nüfusu 20000'in üzerinde belediye örgütlü yerleşmeler olarak tanımlanmaktadır ((Özçağlar 2001;77-78).

Diyadin'ın; bu günkü nüfus şartlarına ve gelişmişlik düzeyine göre, temel işlevi, tarımla uğraşan kırsal nüfusa mal ve hizmet sağlayan, bazı şehrsel fonksiyonlarının gelişme gösterdiği bir kasaba yerleşmesi olarak değerlendirilmesi kanaatimizce doğru bir yaklaşım olur ve kasaba tanımlamasına daha çok uyar. Çünkü tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerin küçük bir merkezi durumundaki bu tür yerleşmelerin başlıca görevi, sınırlı imkanlara sahip hinterland sahasındaki üretim fazlalıklarını ve kır nüfusunun üretmediği malları temin etmektir(Schwarz,1961;340-350).

Sonuç ve Öneriler

Diyadin'ın ilk kuruluş yerinin seçiminde savunma ve Murat Nehri'nin varlığı öncelik kazanmıştır. Diyadin'de yerleşmenin ilk çekirdeğini oluşturan Diyadin kalesi özellikle Osmanlı Rus savaşları sonucu bölgeyi işgal eden Rus ve Ermeniler tarafından tahrip edildiği için günümüzde harabe durumdadır. Diyadin'ın kuruluş ve gelişmesinde çok çeşitli faktörler rol oynasa da, özellikle Diyadin yöresinde fazla engebeli olmayan yaylaların; zengin su kaynaklarına ve gürl otaklara sahip olması, yerleşmenin kurulup gelişmesindeki önemli etkenlerden bir diğeri olarak kabul edilebilir.

Diyadin, Cumhuriyet döneminde, günümüzde herhangi bir yerleşme ünitesinin bulunmadığı kale çevresinde gelişmeye başlamıştır. İlk yerleşme, İsağa mahallesinde mezarlığın kuzeyindeki bölgede oluşmuş ve 1950 yılına kadar yerleşmenin gelişimi, büyük ölçüde bu mahallenin çevresinde gerçekleşmiştir. Bu çekirdek yapı 1950-1970 yılları arasında açılan yollara koşut olarak gelişmiş, kuzey ve kuzeybatıya, Göl mahallesine doğru

genişlemiştir. Nüfus artışına bağlı olarak yatay yöndeki gelişmenin 1970-1990 yılları arasında artarak devam ettiği dikkati çekmektedir. Söz konusu dönemde Murat Nehri boyunca kuzeybatı-güneybatı yönlü yatay gelişme hız kazanmış ve Murat mahallesi ortaya çıkmıştır. Yatay yönlü gelişme 1990 'dan sonra güneydoğu ve doğu'ya doğru meydana gelmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak 1990' lı yıllarda Ketenpınar mahallesi ortaya çıkmış ve Diyadin'in en kalabalık nüfusuna sahip mahallesi olmuştur.

Günümüze kadar yapılan imar planlarının uygulanamadığı Diyadin'de, mevcut imar planlarının uygulanması sağlanmalı, konut alanları, ticari alanlar, sanayi alanları, park, bahçe, çocuk oyun alanları gibi sosyal amaçlı düzenlemeler yapılmalı ve yeşil alanlar artırılmalıdır. Bunlara ilaveten kasabanın batısında uzanan Murat nehrinin doğu kıyılarına geniş alanlı korulukların ve rekreasyon alanlarının tesis edilmesi planlanmalıdır. Önemli alt yapı sorunları olan Diyadin, sahip olduğu coğrafi potansiyelin bilinçli bir şekilde değerlendirilmesi durumunda, kuşkusuz daha hızlı gelişerek modern görünümlü küçük bir şehir özelliği kazanacaktır.

Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927'de Diyadin ilçe merkezinde 733 kişilik bir nüfus bulunmaktaydı. Son genel nüfus sayımının yapıldığı 2000 yılında ise nüfus miktarı, 1927 nüfus sayımına göre 12587 kişi artarak, 13320 kişiye yükselmişti. Aradan geçen 73 yıl içerisinde, çok hızlı bir büyüme gösterdiği anlaşılan ilçe merkezi nüfusunun, 73 yıllık artışı da yaklaşık % 1817 oranında gerçekleşmişti. Bu gelişmenin pek çok sosyoekonomik nedeni varsa da, 59 köy ve 69 köyden küçük yerleşim biriminin yönetim merkezi olarak seçilmesi de gelişmeyi teşvik eden en önemli faktörlerden biridir.

Nüfus artışına paralel olarak, tarım dışında ki ekonomik faaliyet alanlarında, özellikle hizmet sektöründe belirgin bir gelişme meydana gelmesine rağmen, sanayi, ticaret, eğitim-kültür, idari, askeri, turistik ve sağlık fonksiyonları ile alt yapı hizmetleri ve planlama biriminin yeterince gelişmemiş olması ve geçimini tarımdan sağlayanların, hala önemli bir düzeyde bulunması gibi nedenlerden dolayı, Diyadin kasaba özelliği gösteren bir yerleşme niteliğini sürdürmekte olup, şehir özelliği kazanamamıştır. İstihdam sağlayan sektörler arasında hizmetler sektörü (%73,2) birinci sırada olmasına rağmen, Diyadin'de sosyoekonomik gelişmenin dinamik özellikler taşıdığı söylenemez.

Önemli bir termal turizm potansiyeline sahip olan Diyadin'de, bu potansiyel henüz tam olarak değerlendirilememiştir. Mevcut potansiyelin değerlendirilmesi ve gerekli yatırımların yapılmasıyla, Diyadin kaplıcaları önemli bir turizm merkezi haline getirilebilir.

Bu potansiyelin değerlendirilmesi için kaplıcaların bulunduğu alanlar özel sektöre devredilmeli ve özel teşebbüsün buraya yatırım yapması ve bu tesisleri işletmesi sağlanmalıdır. Diyadin'in gelişmesini sağlayacak en önemli yöresel kalkınma dinamiği mevcut kaplıcaların sağlık turizmi açısından değerlendirilmesi olacaktır.

Sanayinin gelişmediği Diyadin'de yöresel kalkınmayı sağlayacak ve şehrsel fonksiyonların gelişmesini hızlandıracak bir diğer kalkınma dinamiği de, önemli bir potansiyele sahip olan jeotermal enerjinin varlığıdır. Günümüzde sadece ısıtma amacıyla kasabadaki kamu kurum ve kuruluşlarıyla, bir kısım ticari işyerleri ve konutlarda sınırlı olarak kullanılan jeotermal enerji kullanımının yaygınlaştırılması ve ısınmayla birlikte seracılık ve sanayi alanlarında da kullanımının sağlanması, yöre ekonomisine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Diyadin kasabasının belirtilen kaynaklardan yararlanması ve gelişimini sürdürmesi, her şeyden önce güvenliğin sağlanması ile mümkün olacaktır. Bilindiği gibi ülkemizin doğu yarısını etkileyen terörizm hareketlerine bağlı olarak, birçok şehir ve kasaba yerleşmesinin gelişmesi yavaşladığı gibi, Diyadin'in gelişmesi de olumsuz olarak etkilenmiştir. Çünkü açık bir gerçek olarak belirmiştir ki, terörizm ile karşı karşıya kalan yerleşmeler gelişmemekte, hatta sönmektedir. Diyadin; gerek terörün etkisi ve gerekse geçim kaynaklarının çok sınırlı oluşu nedeniyle sürekli olarak göç veren, potansiyel kaynakları çeşitli ve zengin olmasına rağmen yeterince değerlendirilmemiş, sosyokültürel ve sosyoekonomik sorunlarına çözüm bekleyen ve kalkınması için belirli hizmet ve yatırımlara ihtiyaç duyulan, ülkemizin geri kalmış yörelerinden biridir. Beklentimiz, Diyadin'in yakın bir gelecekte, sorunları çözümlenmiş, sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmiş ve kültürel seviyesi yüksek, yerleşmeler düzeyine ulaşmasıdır.

KAYNAKÇA

- ALPASLAN,İ., 1995, *Her Yönüyle Ağrı*, Yıldızlar Ofset, Ankara.
- ARINÇ,K., 2001,*Tatvan Şehri,Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No ; 925, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No;99, Araştırmalar Serisi No:70,Erzurum.
- BELLİ,O.,KONYAR,E.,2003, *Doğu Anadolu Bölgesinde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropoller* (Early Iron Age Fortresses and Necropolises in East Anatolia), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- BELLİ,O.,2004, *Urartu Krallığı Döneminde Doğubayazıt Bölgesi*, Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildiri Kitabı, İSTANBUL.

- BELLİ,O., 2004,*Doğubayazıt Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bakış* Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul.
- BULUT,İ.,1998,*Şehir Coğrafyası Açısından Sorgun*, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları NO.96,Erzurum.
- CEYLAN, M.A.,2006.,*Eşme'nin(Uşak) Kuruluşu,Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri*, Doğu Coğrafya Dergisi,Yıl 11,Sayı 15,Konya.
- CUÏNET, V., 1891 – 1892, *La Turquie D' Asie, Geographie Administrati*, Ernest Ceroux Editeur, Cilt: I,Paris.
- DARKOT,B.,1972, *Türkiye İktisadi Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi Yay.No:1307, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:51, İstanbul*
- DOĞANAY, H., 1986. *Türkiye İktisadi Coğrafyası I. Tarım – Hayvancılık ve Ormanlık. Atatürk Üniv. Fen-Ed.Fak.Coğrafya Böl. Ders Notları, Erzurum.*
- DOĞANAY, H., 1997, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları :2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10, İstanbul
- DOĞANAY,S.,2006, *Yomra' nın Başlıca Fonksiyonel Özellikleri*, Doğu Coğrafya Dergisi,Yıl 12,Sayı 18,Konya..
- EMİROĞLU, M., 1975,*Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirsiz Nüfus*, Ankara Üniv. D.T.C.F Coğ. Araştırmaları Dergisi, Sayı. 7, Ankara.
- EVLİYA Çelebi *Seyhatnamesi*,1970, (Türkçeleyen: Z.Danışman)Cilt :3,İstanbul.
- GÜNALTAY, Ş., 1946,*Yakın Şark II Anadolu*, Ankara
- GÜNER,İ., *Iğdır'ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri*, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:32, İstanbul.
- GÜRSOY, R.C., 1975, *Türkiye'nin Yolları*, Türk Coğrafya Dergisi, S.26, İstanbul..
- KARABORAN, H.H., 1982, *Bölge Planlaması Açısından Şehir ve Türkiye Coğrafyası'nda Gösterdiği Değişiklikler*, Fırat Üniv. Edebiyat Fak. Dergisi, Cilt. 1, S.2 Elazığ .
- KAYA, F., 2001, *Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*. Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- KIRZIOĞLU, M. F., 1953, *Kars Tarihi* (I. Cilt). Işık Matbaası İstanbul .
- KODAY,S.,2005, *Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık*.Atatürk Üniversitesi Yayınları No:949, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No:104,Araştırmalar Serisi No:74, Erzurum.
- KONUKÇU,E.,2004, Tarihi Coğrafyada Bayezid, *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul.
- KÖSE,A.,1996,*Fonksiyonel Özellikleri Yönünden İvrindi*.Atatürk Üniv. Yay. No: 831, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi.Yay.No:74, Araştırma Serisi No:16, Erzurum.

Diyadin'in Kuruluşu Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri

- LAMMENS, H., *Suriye, İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI.
- LEYIDELLA, VIDA, G., *Êmeviler İslam Ansiklopedisi*, Cilt IV.
- ÖZAV, L., 2002, *Sivash İlçesinin Coğrafi Etüdü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No.30 Afyon.
- ÖZÇAĞLAR, A., 1994, *Zile'nin Kuruluşu Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri*. Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:3, Ankara.
- ÖZÇAĞLAR, A., 1997, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler, (Kasabalar – Şehirler)* Ankara.
- ÖZÇAĞLAR, A., 2001, *Coğrafya'ya Giriş*. Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- ÖZGÜR, E.M., 1996, *Yeni İlçe Merkezlerinin Fonksiyonel Bakımdan Gösterdiği Özellikler*. Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, Ankara.
- SCHWARZ, G., 1961, *Algemeine Sidelungeographie*, Berlin.
- SELEN, H.S., 1943, *Türkiye'nin Yol Sistemi*, Türk Coğrafya Dergisi, III Ankara.
- STRECK., *Armenia İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4.
- TEKİNDAG, Ş., 1968, *Yeni Kaynak Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi*, Tarih Dergisi, S: 22, İstanbul.
- TOZLU, S., 1997, *Trabzon – Erzurum – Beyazıt Yolu*. Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum .
- TUNÇDİLEK, N., 1978, *Türkiye'nin Kır Potansiyeli ve Sorunları* ,İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yay. No:96, İstanbul.
- TURAN, O., 1963, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ankara.
- TÜMERTEKİN, E., 1973, *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsal Fonksiyonlar*, İstanbul Üniv., Yay: 1840, Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 72, İstanbul.
- YAZICI, H., 1995, *Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bayburt*, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 30, İstanbul,
- YINANÇ, M. H., 1954, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul. Salname – î Vilayet – î Erzurum, 1288 (M. 1871) 1289 (M. 1872), 1296 (M. 1900), Vilayet Matbaası, İstanbul.
- DİE.2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri-Ağrı, DİE Yayını 2562 Ankara.

Diyadin İmar Planı Araştırmaları